O LATINSKOJ POEZIJI

JUNIJA RESTIJA.

130713

NAPISAO

Dr. M. ŠREPEL.

(Preštampano iz CXIV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1893.

Digitized by Google

J6407

Digitized by Google

I.

Dalmacija nam podaje rijedak primjer zemlje, u kojoj se uporedo razvijaju tri književnosti: hrvatska, latinska i talijanska. Uzroci su tomu pojavu poznati i razumljivi. Tijesna kulturna sveza Dalmacije s Italijom bijaše uzrokom, što se u Dalmaciji probudila težnja, da se pokrene književnost u hrvatskom jeziku, i što su obrazovani ljudi bili vrsni pisati i u talijanskom jeziku. Latinski pak jezik bijaše megjunarodna kopča, a osobitu je slavu doživio u Italiji, gdje su i dalmatinski Hrvati po sveučilištima i akademijama imali zgode, da se napune humanističnih ideja.

Dugačak je niz latinskih spisatelja u Dalmaciji, najviše ih imade dakako pod konac XV. vijeka i u XVI. vijeku. U to doba Dubrovnik, Spljet, Trogir daju latinističnoj književnosti nekoliko slavnih imena, od kojih su najuglednija okrunjeni Elij Lampridij Cervin, Ivan Gučetić, Selimbrij, Marko Marulić, oba Negrija, oba Martiniaka, Nikola Alberti i Franjo Natali, oba Andreisa. U XVII. vijeku imade poviše imena, ali nijedno ne probija u prve visine. Mnogo je važniji latinski pokret u XVIII. vijeku u Dalmaciji, kad je latinizam gotovo svagdje bio već napušten. Osobito u Dubrovniku zameće se kolo latinistâ, za koje Mussafia (Küstenland und Dalmatien, Beč 1892, p. 216) veli, da je upravo „škola novolatinskih pjesnika".

Glavni pjesnici ovoga kola, rodom iz istoga mjesta, proveli su velik dio svoga života zajedno u Rimu kao Isusovci, to su poimence Rugjer Bošković, Benedikt Stay, Rajmund Kunić i Bernard Zamanja. Uz ova četiri prvaka prislanjaju se još tri pjesnika u Du-

Digitized by Google

brovniku, a to su poznati Gjuro Ferić, epigramatik Faustin Gagliuffi i napokon Junij Resti (Rastić, Restić), koji je iza pada dubrovačke republike tražio utjehu u ladanjskoj tišini i u pjesničkom radu. I Resti je pitomac Isusovacâ, onoga reda, koji je sve umjetnosti, a osobito latinsku poeziju gojio u svojoj maniri, koja ide za sjajnim efektom. Stanju Restijeve duše najviše je pristajala satira; on je pjevao i druge vrsti pjesničke, ali se proslavio samo u satiri.

U duševnom životu hrvatskoga naroda latinistična je poezija dosta važna, jer kolikogogj je ona osnovana na imitaciji tugjega jezika, ipak imade u njoj po koji sloj domaćega života. To ćemo vidjeti i u djelima Junija Restija, koji je u obliku sasvim učenik starih klasika, ali u sadržaju približava se svojemu vremenu.

O životu i radu Gjona Rastića pisao je Appendini u djelu „Junii Antonii comitis de Restiis, patricii ragusini, carmina" (Patavii 1816), zatim je Tommaseo napisao kratak elogij Gjona Rastića najprije u „Galleria di Ragusei illustri" (Ragusa, Pier-Francesco Martecchini, 1841) i onda u „Studj critici" (Venezia 1843, u sv. II, 220–223); a po Tommaseu donosi „Slovinac" g. 1884 (br. 19, str. 300) uz sliku Restijevu kratak vjekopis. Glavni izvor za poznavanje pjesnikova života ostaje nam Appendinijev uvod, kojega se drži Tommaseo, a i Ljubić za bilješku o Restiju u „Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia" (Vienna 1856, s. v. Resti). Ljubić napominje u parantezi i „Journ. des Savantes" (jul. et nov. 1817), gdje se navodi Restijev râd.

Appendini je prijateljevao s Restijem, pa ćemo se i mi povesti za njegovim opisom Restijeva života. Pred samim djelima, koji je Appendini sakupio poslije pjesnikove smrti, napisao je „De vita et scriptis Junii Ant. F. Com. de Restiis patricii Racusini Commentariolum Francisci Mariae Appendini e scholis piis". Ovaj uvod zaprema str. IX–XXV. Mi ćemo istaknuti najvažnije momente iz njegova života, jer će nam biti od potrebe ne samo za karakteristiku, nego i za shvaćanje njegovih satirâ.

Prije nego će dogorjeti svijeća dubrovačke slobode i samostalnosti, planula je pojačanom snagom; u drugoj polovini XVIII. vijeka javlja se u Dubrovniku kolo učenjakâ i pjesnikâ, kojima imena poznaje sva naobražena Evropa; čovjeku se gledajući ovaj prizor čini, kao da promatra večernje rumenilo sunca, koje će doskora zaći. U ovo doba propadanja političke slobode dala je sudbina Restiju dvostruku zadaću: da upravlja republikom i da visoko podigne zastavu naobrazbe, pa da nam tako pokaže, da Dubrovnik

Digitized by Google

i u posljednje dane svoje slobode nije rastavljao političke vlasti i naobrazbe. Dubrovnik i opet potvrgjuje, da ga s pravom nazivljemo hrvatskom Atenom!

Gjono Resti rodio se u Dubrovniku 11. siječnja godine 1755. Otac mu se zvao Antun, a majka mu je bila Magdalena Gradijeva, oboje od plemenite krvi. Već od najnježnije dobi dobro uzgajan išao je za tim, da steče slavu, kojom su se proslavili članovi njegove obitelji i po ocu i materi. Latinskomu se jeziku najprije učio doma, a onda svrši gimnazijske nauke u rodnom mjestu u Isusovacâ. Već se u to doba pokazalo, kakve je Gjono dobre glave i što će postignuti na književnom polju. Bio je osobito oštra uma i neobične pameti. Kad mu je bilo 18 godina, stupi u t. zv. veliko ili velje vijeće (majus s. magnum consilium, consiglio maggiore), koje je pohagjao svaki vlastelin, pošto bi navršio 18. godinu, i koje se sastajalo na glas vijećničkoga zvona u vijećnicu svakoga mjeseca jedan put, a odlučivalo je većinom glasova.

Do skora mu umrije otac, a on pogje sa stričevima Franjom i Sigismundom u Italiju: ovaj je put mnogo koristio mladomu Gjonu, jer ga je napunio mnogim znanjem i pripomogao, da sazre njegov um. Štogogj bi mu se činilo vrijedno uspomene, to bi Gjono marljivo bilježio. U Rimu se upoznade i oprijatelji sa slavnim Dubrovčaninom Benediktom Stayem, koji se proslavi svojim latinskim pjesmama o Descartesovoj i Newtonovoj filozofiji, spjevanim na način Lukrecijeva djela „De rerum natura“. U Napulju dok je boravio, općio je sa Savinom Zamanjom, latinskim pjesnikom, rogjenim u Dubrovniku. (Savina Zamanju ne smijemo pomjeriti sa Bernardom Zamanjom, koji je megju inim svojim radom preveo na latinski jezik Homerovu Odiseju).

Vrativši se doma dao se na geometriju i fiziku, a poučavao ga je Dominikovac Eugenij Basilij, na glasu učitelj. U dvadesetidrugoj godini oženi se Marijom bar. Zamanjicom, djevojkom osobitih vrlina. Resti stane odmah uregjivati svoje domaće poslove. Na pragu njegove kuće bio je uklesan distih: „Sufficit externae Jesus spes certa salutis, — Ast operi finem mors mea sola dabit“.

Appendini tvrdi, da je Resti bio veoma sretan u izboru svoje žene. Njoj je mogao s vremenom povjeriti svu brigu oko kuće, pa se svom dušom, ne mareći više za kućne poslove, dade na izučavanje grčke i rimske književnosti, koje je više cijenio nego moderne književnosti, premda je i njih dobro poznavao. Isto je tako proučio pravne nauke, jer bez njih ne bi bio mogao ući u

Digitized by Google

političku službu, te se dobro upoznao s rimskim pravom, da može s tim lašnje shvatiti zakone rodnoga grada. U toj je struci, premda ne imadijaše učitelja, tako napredovao, da je dvadeset i pet godina u zavičaju bio najbolji pravnik. Govorio je talijanskim jezikom, a koliko mu je bio vješt, pokazao je u mnogim govorima, od kojih je neke izrekao ex tempore; osobito se pak to razabira iz govora „Discorso sul patriotismo", koji je pročitao u kući Mihajla Sorkočevića, gdje su se triputa na mjesec sastajali prijatelji, a megju njima i Appendini. Za ovo djelo veli Appendini (p. XI.): „In hoc (enim) opusculo Italae dictionis puritate atque elegantia rerum dignitatem exaequat Junius; ostenditque insuper, dum Reipublicae malis atque incommodis occurrere studebat, quanto amore et charitate patriam suam complecteretur".

Ugled je Restijev danomice rasao u njegovih sugragjana tako, da je godine 1792 postao senator, a poslije pet godina bi jednoglasno izabran knezom republike. Kako se prije proslavio govorom, tako je sada pokazao, da je takogjer vješt upravi.

Premda su sud i senat mnogo vremena otimali Restiju, ipak nije nikada zanemarivao književnosti, ka kojoj ga je privlačila ljubav. Ljubeći ladanjsku idilu ne samo u jesen nego i ljeti zalazio je na svoja imanja ili na Rijeci ili u Konavlima ili na otoku Mljetu, koji je Resti u velike proslavio svojim stihovima. A da bi zabavljen privatnim naukama ujedno služio republiku, nastojao je, da mu senat povjeri prefekturu onoga kraja, u kojem bi upravo prebivao. Od sviju imanja najviše mu se svigjaše vila na čarobnom zatonu riječkom. Ovdje prionu, da se nauči grčki, i kad mu to za kratko vrijeme pogje za rukom, uze prevoditi grčke pjesme na latinski jezik.

Tako je preveo prvu i četrnaestu Teokritovu idilu, gotovo svu jedanaestu knjigu Homerove Ilijade, sedmu Olimpijsku pjesmu Pindarovu i devetu Sapfinu odu u čast boginje Venere. Od ovih nam je prijevoda poznata samo posljednja pjesma. Ostalima nisam mogao ući u trag. Resti se okani prevogjenja, a nije nevjerojatno, kad Appendini misli, da ga je od toga posla odvratila velika slava Rajmunda Kunića i Bernarda Zamanje, s kojima se nije mogao natjecati u prevogjenju. Teža mjesta i riječi u Teokritovim idilama popratio je bilješkama, možda za svoju porabu.

Poslije grčkoga jezika počne izučavati engleski, da se ne mora više, kao do tada, služiti francuskim prijevodima; engleska književnost bijaše i u Dubrovčanâ na dobru glasu, pa se nije žacao

Digitized by Google

truda. Englezka je književnost, veli Appendini, ozbiljna, pa je to strogoj ćudi Restijevoj prijalo. Vjerojatnije je, da je satirika Restija više primamljivala satirična i humoristična poezija engleska, koja je u osamnaestom vijeku iznijela svoja najslavnija imena. Resti se mnogo naslagjivaše engleskim knjigama, kojima je o velikom trošku napunio svoju knjižnicu. Štujući megju inim oblik i vrsnoću engleske uprave, dao se i na to, da pobolje upozna prilike njihova života.

Resti je dobro poznavao i staru i novu povjest. Kako je bio dobre pameti, pamtio je lako sve važnije dogagjaje svjetske u svim detaljima. Zato je i bio u drugovanju i razgovoru ne samo ugodan nego i poučan. Drži se, da je mladićem preveo iz talijanskoga jezika na latinski povjest grada Dubrovnika, koju je njegov stric (takogjer po imenu Gjono Rastić) započeo od početka države dubrovačke i doveo do godine 1451, pa da ju je naš pjesnik započevši riječima „Huc usque avus meus" dovršio do svoga vremena. No Appendini veli, da to nije nikada čuo iz usta svoga pokojnog prijatelja Gjona i da u njegovoj ostavini nije našao traga takovu poslu.

Živući u doba francuskih enciklopedista Restija živo zanimaju pitanja o prvom stanju ljudî i o društvu, o prirodnom pravu, o religiji i o raznim fizikalnim pojavama; on znade, što su prije ljudi mislili, što li su nova vremena dodala; raspravlja o tom, što je vjerojatno ili istinito, što li neistinito ili lažno. Resti je bio uvjeren, kako veli Appendini: „ex uno prope antiquitatis studio viam sterni ad reliquae scientiae acquisitionem". Što se tiče vjere, Resti nije pobijao samo Jambliha, Julijana i druge starije spisatelje, nego i novije radnike u svoje doba Boulangera, Dupuisa, Volneya i druge. Osobito se ljutio na Bruckera, koji je sve stare filozofe proglasio ateistima. To je značajno i po smjer Restijevih satira.

Najviše se Resti odlikovao u latinskoj poeziji. U elegiji je išao Resti, kako sudi Appendini, po sredini izmegju Katula i Tibula, ali nastojeći, da očuva svoju samostalnost. Gotovo sve elegije napisao je dosta mlad, pa ipak steče potpunu hvalu Benedikta Staya i Rajmunda Kunića. Kasnije je neke elegije, spjevane na način Katulov, Ovidijev i Galov, poradi ljubavnoga sadržaja, kao igru nedostojnu zrela čovjeka, izbacio iz svoga zbornika, te nikada nije govorio o njima. Osim toga napisao je Resti nekoliko poslanica, epigrama i oda. No vas taj rad ne može se isporediti s njegovim satirama, u kojima nam se ponajbolje otkriva ćud i talenat Restijev.

Digitized by Google

U početku je slijedio Juvenala, kako svjedoče i neki epigrami, govoreći sasvim slobodno i bez okolišanja. Kasnije se uvjeri, da je i u satiri Horacijeva umjerenost zgodnija.

Zgodno ističe Appendini, da su u pjevanju satirâ bile Restiju na putu dvije zapreke: *izbor gragje i latinski jezik.*

Resti je dobro osjećao, da bi bilo izlišno pogrijevati staru gragju i naprosto ponavljati, što su već stari klasični spisatelji i bolje i ljepše izrazili. Zato je potražio druga vrela, pa ih je i našao. U suvremenom životu, koji je po Evropi, pa tako i Dubrovniku pokazivao dosta mana, bilo je na pretek zgode za satirika, a osim toga nalazio je gragju u čitanju romana i pripovijesti. Osobito je volio čuveni satirični roman Španjolca Isle „Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes" (Madrid 1758). U tom romanu popularni pisac španjolski u maniri Don Quijotea s neodoljivom šalom i zgodnom dosjetkom šiba loše propovjedničko govorništvo svoga vremena. Pisac steče ovim romanom mnogo neprijateljâ megju svećenicima tako, da je inkvizicija zabranila djelo. Kasnije je roman održao pobjedu, ime glavnoga junaka poslovično je u Španjolskoj kao i Don Quijote. (Cfr. Lidforssov uvod u izdanju romana, koje zaprema 42. i 43. knjigu Brockhaussove „Coleccion de autores españoles" Lpzg. 1885.) Poradi ovoga romana Resti je naučio španjolski. Nadalje je Resti uživao čitajući engleske humoriste, od kojih mu se svigjahu poimence Sterne i Addison. Sterneovo poznato djelo „The life and opinions of Tristram Shandy" (Lond. 1759—67) steklo je odmah, kad je izišlo, veliko priznanje u Evropi. „Tristram Shandy" niz je škicâ, koje se pripovijedaju pod maskom Yoricka (Sternea samoga), duhovnika i humorista, ili pod maskom fantastičnoga Tristrama. Ova je knjiga osobito ugodila Restiju. A vjerojatno je, da je poznavao i Sterneovu duhovitu knjigu „Sentimental yourney through France and Italy" (Lond. 1765), koja se može držati najsvježijom karakternom slikom XVIII. vijeka. Da je pak poznavao besmrtne sastavke Addisonove u „Spectatoru", to nam svjedoči Appendini, a dokazuje sadržaj 18. satire, koja je udešena po Addisonu.

Resti je odabrao za svoje satire *latinski jezik.* U dotjerivanju jeziku bijaše naš pjesnik veoma poman. Iz lista, što ga je god. 1807. Resti pisao Franji i Urbanu Appendiniju, vidimo, da je držao nužnim ne samo zgodnu gragju odabirati, nego i paziti na oblik. (Carmina, p. XXVI.). Držeći, da su stari klasici nedostignut uzor oblika, neprestano je čitao njihova djela, od kojih je pre-

Digitized by Google

mnoga mjesta znao na izust; osobito se povodio za Horacijem, a analiza će njegovih satira pokazati, da je umio vješto posljedovati Horacija: vidjet će se, da se povodi za Horacijem ne samo u frazama, nego takogjer u karakteristici osoba i u kompoziciji satira, pa i u moralnim idejama.

Kao što se i Horacijeve satire mogu razumijevati samo onda, ako poznaješ njegovo doba, tako ima i u Restijevim satirama po koja tamnoća. Zato je Resti počeo pisati tumač uz neka mjesta, ali ga je prerano pokosila smrt, pa tako nije dospio, da ovaj posao dovrši.

Appendini veli, da bi Resti bio svoje satire popravio i izgladio, da je duže poživio, a kanio je takogjer spjevati „Satyram perpetuam", kako se vidi iz pisma, koje je pisao Franji Appendiniju godine 1807. (o. c. p. XXVIII.) U tom pismu veli Resti ovako: „Postquam quatuor quas, dixi Satyras, absolvero, intelligis profecto, nihil amplius mihi praemeditati argumenti superesse, quod peculari Satyra tractari possit, nisi quid fortuito objiciatur ex insperato, quod hercule nunc nullo modo divinare possum. Visne ergo mihi in limando totam in posterum aetatem traduci, aut in nihil agendo? Vide, quaeso, quid in mentem venerit. Consilium est scribere Satyram perpetuam, quae una mihi, quoad vixero, perscribetur, ita ut eadem mors vitae, et Satyrae meae finem imponat: argumento erit vario, omnis generis, ac paene infinito: quidquid quotidie occurret, aut cogi dabitur, illic conjicietur: utemur quoque stylo vario, nunc ad Horatii, nunc ad Persii, nunc ad Juvenalis aliorumque morem, nunc ex unius scriptoris mente, sed ex omnium penu conflato dummodo sat acutum ad configendum vitium, ligneo ne an ferreo gladio, risu, vel acrimonia, nihil interest, sed prout quaeque se res dabit. Erit operi sapor ille, ut ego puto, quo tantopere praedicatur Hispanicum illud ferculi genus, quod ex omnis generis eduliis simul commixtis conflatum est, et aromatibus, oleribus, leguminibus, carne omnigena, piscibus, et multis aliis constat, quodque olla putrida ipsis est. Mea qualis futura sit, heredis judicio erit reliquenda." Ako me svi znaci ne varaju, Restiju je pred očima bila Parinijeva didaktično-satirična pjesma „Il giorno" (1763 i kasnije), u kojoj slavni Parini u četiri pjesme „Il mattino", „Il mezzogiorno", „Il vespro" i „La notte" šiba lijeni, frivolni i površni život milanske aristokracije najfinijom ironijom; samo što je Resti imao na umu širi okvir nego Parini, koji je kao plebejac odabrao za nišan svoje poruge samo iskvarenu aristokraciju. Resti je sâm

Digitized by Google

bio aristokrat, pa u njegovim satirama nema navale na plemstvo. Megjutim Resti nije dospio, da dovrši „Neprestanu satiru“. Kad je pala mletačka republika, odzvonilo je i dubrovačkoj, pa javne i domaće neprilike nisu dale, ni da stare osnove dovrši, a nekmo li da započinje nove. Resti kako je bio u sreći blag, tako se ne poništi ni u nevolji, nego zadovoljan onim, što mu je zavidna sudbina sačuvala, ode na selo, u Trsteno, gdje je u svojem zaseoku čitajući i pišući provodio dane i naslućivao, što će se u Evropi dogoditi. Resti se za čas vrati u Dubrovnik, ali ga za drugoga podsjedanja opet ostavi i ode u Trsteno, gdje ga usred ljeta stane mučiti epifora (sušenje očiju), bolest, od koje je već nekoliko zima bolovao. Bolest je svaki dan rasla, a sile očevidno propadale. Kad su pod konac godine 1814 protjerani Francuzi iz Dubrovnika, brzo se Resti vrati u Dubrovnik, da traži lijeka od bolesti. Ali počevši od kašlja bacati krv, umrije, kao zadnji odvjetak Restija, u Dubrovniku 31. ožujka 1815.

Baštinica mu bi žena. Živio je nešto preko 59 godina. Nije bilo Dubrovčanina, koji ne bi bio za njim prolio suze; a najviše je žalila njegova udovica, koja odluči poći u koji rimski samostan, pobrinuvši se samo, da izagju njegove pjesme, kojih u opće pokojnik nije sâm štampao.

Njegovo obličje opisuje Appendini ovako: „Statura fuit mediocri, exporrecta, naso aliquanto eminentiore, ac tam gracili et informa totius corporis habitudine, ut naturam in illius animo magis quam corpore fingendo exornandoque liberalem fuisse putaveris. Erat insuper ita debili oculorum acie, ut non nisi proxime objectas oculis res videret.“ I doista ima, ako ogledamo njegovu sliku, koju je Appendini pridao izdanju, nešto Voltairskoga tipa u njega.

U prvi mah činio se strog i preozbiljan, ali je ipak bio ugodan i ljubazan u drugovanju. Megju prijateljima bio je domišljat i duhovit tako, da su se njegove rečenice pronosile gradom. Kako je ljubio istinu, tako je prezirao laskanje. O sebi i o satirama govori uvijek veoma čedno. Pjesme je davao prijateljima, da im presugjuju i ispravljaju, a megju njegove prijatelje pripadahu Matija Gjorgji, Jakob Betondi, Gjuro Higja, Mihajlo Grgurević i Bartol Bettera, a osim toga poznati pisac Gjuro Ferić, kanonik dubrovački. Ferić je ujedno najviše pomogao uz braću Nikolu i Matiju Pucića Appendiniju, da je mogao sabrati njegova djela. Zanimljivo je po Restija i to, što nije dopisivao s učenim ljudima drugih naroda, držeći, da ima u tom općenju mnogo ispraznosti. Bio je Resti dobar prijatelj i u

Digitized by Google

nevolji odan, a isto tako i dobar vjernik, što valja istaknuti poradi općega smjera njegovih satira.

U smrt Restijevu izašlo je nekoliko pjesama, Appendini navodi epigram Bernarda Zamanje, falevcij Ferićev, epigram F. Pucića, natpis na grobu i najzad pjesmu svoga brata Urbana, skolopa, čitateljima Restijevih pjesama. Zamanjin je epigram ovakav:

Occidis, o Resti! Sophiae thesaurus, et omnis
Doctrinae, os vere sacrum Heliconiadum.
Occidis in medio cursu, cum promere nondum
Fetus quisti omnes divitis ingenii;
Sed quantum hic nobis raptum est, tantum nova crevit
Nunc tua sidereis addita vita choris.

Kasnije je preštampan ovaj epigram u Appendinija, De vita et scriptis Bernardi Zamagnae, Jaderae 1830. p. 247.

Jedan od posljednjih latinskih pjesnika dubrovačkih bit će po svoj prilici Luka Antun Sorkočević (de Sorgo), koji je umro godine 1862. Njegove pjesme nisu do sada objelodanjene. U rukopisu njegovih „Carmina" imade epigrama, poslanica i hendekasilaba, a rukopis se nalazi u g. A. Kaznačića. Megju inim pjesmama, od kojih su neke vješto sastavljene, imade ovaj epigram „In funere Junii de Restiis, nobilis Rhacusini, juris consulti, poetae, historici insignis":

Juni, quae eripiunt te inopino turbine fata,
Te tantum nostris eripiunt oculis,
Vivit enim memori virtus tua mente reposta,
Haeret et in penito fixa animo pietas,
Doctrina ingenium praeclaro in carmine spirat,
Servat et aeternum fama perennis opus.

Brat Franje Appendinija Urban, profesor u Isusovačkom liceju, takogjer je drugovao sa Restijem, pa mu je (za njegova života) sastavio epigram, u kojem ističe, da se najviše tomu divi, što su u Restija spojeni „doctrinae decus et candida Religio". (Urbani Appendini Carmina, Ragusii 1811, I, p. 115.)

Ako je Resti i pisao latinski, nije prezirao svoga materinjeg jezika. Dokaz je tomu bilješka, koja se nahodi u „Slovincu" 1884, p. 300: „Opstojalo je za njegovo doba u našem gradu (Dubrovniku) više znanstvenih društava, kao n. pr. Akademija dangubnijeh i druga čisto slavenska Akademija, kojoj pripadaše i naš Restić. Ovdje nam je red istaknuti, kako u ono doba, kada je jezik talijanski bio vladajući i kada ideje o narodnosti ne bijahu još svojom iskrom probudile naše sugragjane, Restić živo zagova-

Digitized by Google

raše, da se u javnijim sjednicama rečene Akademije govori isključivo jezikom slavenskim. Nu njegovo nastojanje tada ne prodre, jer je većina članova, kao što bijahu Ot. Morena, kanonik Bunić, Petar Sorković, Vladislav Gučetić, zagovarala za talijanski jali latinski".

Nije potvrgjeno, da bi naš Rastić štogogj pjevao hrvatski. U rukopisu 20. fratarske biblioteke u Dubrovniku imade pjesma „Misli ljuvene spjevane po Gjonu Rastiću", dosta dobra, u 43 kitice, od kojih ima svaka po 4 osmerca; ali je sva prilika, da ova pjesma ne pripada našemu Gjonu, nego starijemu, za kojega Appendini (Notiz II, 239) izrijekom veli, da imademo od njega „sedam dobrih kompozicija", a ove „Misli ljuvene" mogle bi biti jedna od njih. (Isp. Jagić, Jihoslované p. 251).

Dok je još živio naš Gjono, napomenuo ga je Appendini u II. svesku svojih „Notizijâ" (p. 181) godine 1803. Appendini veli ovako: „Finalmente e per giustizia, e per afferrare quest' occasione, onde monstrarci grati in qualche modo all' amorevole parte, che hanno preso in questo nostro qualunque siasi lavoro, siamo in preciso dovere di far menzione di due altri illustri poeti Ragusei, dei Ch. Signori il Sig. Senatore Giugno Resti, e il Sig. D. Giorgio Ferrich, i quali incoraggendo col loro esempio altri poeti più giovani arricchiscono le lettere Latine di componimenti degni del loro sommo gusto e penetrazione. Del Sig. Resti, che versatissimo nella Greca, e recente letteratura, e nella cognizione della storia specialmente delle più colte nazioni moderne non concede alle muse, se non quelle poche ore, che toglie agli studj più gravi della legge, e della politica, e all' esercizio del' avvocatura, per cui è in tanta stima preso i suoi nazionali, abbiamo 1. molte elegie, 2. diverse odi, 3. molte epistole, delle quali accresce presentemente il numero con altre dieci su argomenti molto interessanti, 4. varj epigrammi; ma il tutto è inedito". Zatim štampa poslanicu „Ad Georgium Ferrichium Fabularum Auctorem", dvije ode: „Sapphus Ode ad Venerem e Graeco versa" i „Ad Michaelem Sorgo aegrotantem", pa napokon epigram „Ad eumdem Romae commorantem".

Znamenito je, da Appendini ovdje još ne navodi Restijevih satira, to je očit znak, da su satire njegovo po vremenu posljednje djelo, a to se vidi i po vrijednosti njihovoj, da su plod njegove najzrelije dobi. To vidimo i odatle, što je posljednja, na ime 25. satira ostala krnja, te izdavač dodaje: „Poeta morte praeventus hanc satyram non absolvit". (Carmina p. 170.)

Digitized by Google

Za života Restijeva štampao je Urban Appendini svoja „Carmina“ (Ragusii 1811, typis Martecchinianis). U prvom dijelu nalaze se njegove pjesme, a u drugom imamo jednu do sada antologiju latinskih pjesnika dubrovačkih (Selecta illustrium Ragusinorum poemata). U toj antologiji, gdje se ogledaju najznatnija imena latinske poezije dubrovačke, nahodimo mnoge pjesme prvi put štampane, a izdavač ih je sakupio iz raznih biblioteka. „Utinam alia plurima, quae in tenebris dispersim jacent, vel cura prorsus intemperanti in privatis scriniis asservantur, ad Latinitatis in diem magis magisque collabentis dignitatem retinendam ac propagandam, et Ragusinos adolescentes ad avitam laudem magis excitandos in publicam lucem tandem aliquando emittantur“. Ova opravdana želja Urbana Appendinija ispunila se samo donekle, jer su poslije godine 1811 samo neki pjesnici latinski objelodanjeni štampom. Bio bi hrvatske Akademije dostojan zadatak, da pokrene zbornik latinskih pjesnika, koji su se rodili u hrvatskim zemljama. Takav bi zbornik bio dostojan drug „Starih pisaca hrvatskih“, a jasno bi svjedočio, da počevši od preporoda humanističnih nauka hrvatski narod ne samo nije zaostao za drugim narodima, nego da je obiljem i vrijednošću latinskih pjesama mnoge ine narode pretekao!

U Appendinijevoj antologiji nalaze se u tri knjige podijeljeni dubrovački latinski pjesnici počevši od XV. vijeka do početka XIX. vijeka, a jesu poimence: Aelius Lampridius Cervinus, poeta laureatus, Židov Jacobus Flavius Eborensis s. Didacus Pyrrhus Lusitanus, Johannes Carolus de Angelis, Blasius Bolichius, Savinus de Zamagna, Raymundus Cunichius, Bernardus de Zamagna, Junius de Restiis, Franciscus Maria Appendini, Georgius Ferrichius, Antonius Chersa.

Od Restija se navode: satira, koja u kasnijem izdanju ima natpis „Anatome“ (18.), zatim satira, kasnije imajući natpis „Poetae“ (21.), nadalje poslanica Franji Mariji Appendiniju (u kasnijem izdanju Epist. II.) i najzad epigram istomu Appendiniju (ovaj epigram nije kasnije preštampan). Prve tri pjesme zove Urban Appendini „sermones“ prema Horacijevu shvaćanju, da su satire i epistole srodne.

Istom poslije pjesnikove smrti priredio je Franjo Appendini skupno izdanje (Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini Carmina, Patavii 1816), popraćeno pjesnikovom slikom. Iz predgovora, što ga piše udova Antoniju Sorkočeviću, razabiramo, da je ona sama željela, da se pjesme Gjona Restija objelodane. Anto-

Digitized by Google

nije Sorkočević bijaše ponajbolji prijatelj pjesnika, koji ga često napominje u satirama pod imenom Cilnija Mecenata. Appendini je razdijelio izdanje u četiri dijela: 1. Satirarum liber, u kojem ima 25 satira; 2. Elegiarum liber sa 9 pjesama; 3. Epistolarum liber, u kojem se nahodi 5 poslanica, i najzad Carmina varia, megju kojima se nalaze 4 ode, 1 hendekasilabna pjesma i 9 epigrama.

Već smo napomenuli, da se u ovoj zbirci ne nalazi onaj epigram, što ga navodi Urban Appendini. Osim toga nalazimo u dubrovačkoj fratarskoj biblioteci Misc. 20 (u katalogu fr. bibl. p. 402) još ove epigrame, na broj 5:

1. Marino Martellinio extemplo rus adventanti, et carmina praemittenti paucis post nuptias suas diebus Junius Restius.

Sponse, mihi dudum Phoebaeo cognite ludo,
  Nescis? Iam medium sol tenet altus iter:
Omnia somnus habet: te etiam concedere somno
  Fas est: nota vigil mox cape plectra manu.
Tunc te omnes imo admirantes pectore, quotquot
  Muneris ista tui carmina perlegimus,
Densi humeris, et longo circum te ordine, docti
  Carminis ingeniosum aure libemus opus.
Atque ego, magne Poeta, novos geniture Poetas,
  (Si faveat precibus Juno benigna piis)
Tam te alios cantu dicem superare poetas,
  Aequales vincit quam tua nupta suas
Moribus, ingenio, forma, pietate fideque
  Et casta aureolae laude pudicitiae.

2. Ad clarissimum virum Michaelem Antonii Sorgo Romae commorantem Junii Restii Epigramma:

Sorgo, dilecti quem nuper cara Nepotis,
  Atque animus patria non pietate minor
Romuleam post tot discrimina misit ad Urbem,
  O quantum es felix hac pietate tua!
Qui chari capitis dulci satiaris amore,
  Omnis ubi in ventis cura abiitque dolor!
Cuique audire datum est oculis, et cernere coram,
  Quot tulit illustres Patria Terra viros!
Per quos insigni Capitolio ad alta triumpho
  Quadrijugas egit dia Rhacusa rotas,
Omnia suppositi quae infra se moenia mundi
  Sospite Stayada, et te, Raymunde, videt,
Quos ego non imitari adeo (nam tendere frustra est),
  Sed prono admirans pectore suspicio.

Digitized by Google

3. Ad Georgium Ferrichium Junii Restii Epigramma.

At tibi pro meritis, Ferri clarissime, tantis
Grata feret quae usquam praemia Posteritas?
Illa juventutis doctum venerata Magistrum,
Ceu basi in aeterna Cecropide veteres
Aesopo statuam vivo et posuere videnti,
Sic te animo meritum collocet in penito,
Et duplicem gemina pro laude reponet honorem
Ingeniosa qui reperis arte novis
Materiam fabellis Aesopi aemulus, et cui,
Si melos Illyricum premis ab ore, datur
Posse Palatino Phaedrum deducere colle,
Flectis ubi ad nostros verba Latina modos:
Sic quoque Threicia ipse olim Thrax carmina Phaedrus
Maternis Rhodopes luserat in Laribus.

4. Ad Marcum Bruerium ex Laurentiana Arce, ubi excubias agebat, Junii Restii Epigramma.

Marce, quod inclusum celsa me visere Turri
Saepe soles, dulci et comiter alloquio
Solari, et lentas mecum producere noctes,
Hoc mihi grande tuae est pignus amicitiae,
At tibi pro meritis dignas his reddere grates,
Non opis est nostrae, Marce, nec ingenii.

5. Junius Restius ad Marcum Bruerium, olli ex Insula Media quadruplicem mittens coronam scilicet ex Hedera, Lauru, Olea et Myrtho contextam, Epigramma:

Accipe bis geminas meritam de fronde coronam,
Accipe, et intonsis adjice temporibus,
Hadriaco Tibi quam mittit circumflua Ponto
Insula Elaphysin nobilis in mediis,
Hic magnis Hederae crescunt, Laurusque Poetis,
Illas dat Bacchi, has dextera, Phoebe, tua;
Ludit et intonsa hic multum Venus aurea Myrtho,
Atque simul tacitis plurima littoribus
Turba virûm teneris Juvenumque it mixta Puellis,
Quae Veneri, et Nato Turba sacra est Veneris.
Hic quoque Palladia felices arbore rami
Certant Cecropiis tollere de arboribus.
Quattuor at Tu nunc laetus cape dona deorum
Laenaei, Phoebi, Palladis et Veneris.

Naveli smo ih ovdje poradi toga, da bude slika latinske poezije Junija Restija što više potpuna.

Po običaju tadašnjega vremena spisatelji su dubrovački slali poslanice jedan drugomu. O poslanicama Franje Appendinija i Ur-

Digitized by Google

bana Appendinija bit će govora, kad budemo spominjali Restijevu Epist. II. Poznato je, da u takovim slučajevima pojedinci nisu baš štedjeli tamjana. Takova je i latinska poslanica G. Higje, koju šalje Restiju. (Nalazi se u mene u rukopisu). Da su Restija suvremenici njegovi cijenili, svjedoče nam riječi Marka Bruerevića u poslanici liječniku Mihi Grgureviću, članu Restijeva prijateljskoga kola:

Nu znajuć, da odužit od svoga sebe
Jok! vriedan nisam, tadaj se domislih,
Kako no tugjijem počastit tebe.

Ter pjesni šaljem našega ti Gjona,
Slatke one pjesni, toliko hvaljene,
Kê mjesto daju mu vrh Elikona;

Da ljupko primiti i dobre volje
Taj dar moj hoćeš, mnim, er procieniti
Nitko ne može ga od tebe bolje. (Dubrovnik III, 54).

Dok su drugi Restijevi književni prijatelji pjevali i hrvatski, za Restija nema potvrde, da je pisao u našem jeziku. Valja to odbiti na Restijevo uvjerenje, da je oblik u latinske poezije mnogo savršeniji nego u moderne, pa da su stari klasici pravi izvor ne samo pjesničke vještine nego i znanja. Da je to doista Resti mislio, lijepo nam razjašnjuje pismo, koje sam našao u g. A. Kaznačića u Gružu, a koje je Resti pisao nekomu (možda Sorkočeviću?) iz Postranja (iz mjestanca u dolini župskoj) dne 1. siječna godine 1785. Ovo je pismo tako važno za shvaćanje Restijeva stanovišta, da ga ovdje priopćujemo, s tim prije, što je inače Restijeva korespondencija ili sasvim izgubljena ili čami gdje u kojoj škrinji, a što je svakako nepoznata. Evo toga pisma:

A. C. Sebbene io veda, che lo Spirito della moderna Letteratura tutto rivolto a piacere alle Belle consiste nello studio piùtosto delle vive, che delle morte Lingue, e benchè io sappia, che nelle più colta parte dell' Italia, e forse ancora in Francia un Poeta Latino non è destinato alle parti più brillanti della conversazione, finalmente benchè un Erulo piùtosto, che Romano Imperatore abbia ultimamente assogettato ad una tassa lo studio di questa Lingua, ad ogni modo ad onta della moda, ad onta d' un Monarca io hò scelto di comparirvi innanzi nella vieta e ridicola figura di versificator Latino, perchè ne io posso risolvermi a credere tutto ad un tratto inutile quella Lingua, la quale è la sola, che io hò appresa co' principij, ne voglio per mia propria confessione obligarmi a fare

Digitized by Google

uno studio nuovo di qualche altra Lingua più alla moda, ne posso così di leggieri far alle nostre Belle di Ragusa il torto di pensare, che ancor esse, come le Donne de' più corrotti Paesi, o sdegnino quelche non intendono, o gradiscano i Poeti per la loro Musa. Queste gravi ragioni m' hanno fatto *Partigiano delle Lingue e delli scrittori della veneranda Antichità.* All' incontro un qualche Pedante più ignorante di me, e che nemmeno si accorgerebbe delli di sopra esposi motivi, si crederebbe forse obligato in coscienza a dar la preferenza alli Antichi sulli moderni mosso dalla seguente frivolissima ragione; che siccome nelli eccellenti antichi, che in quelle Lingue hanno scritto, e che son giunti a noi, abbiamo i primi ed i migliori Maestri del vero gusto, ed i più egregij dipintori della Natura, così che per poter imparare le vere bellezze dello scrivere e la viva forza del pensare, ci si rende necessarissimo un profondo studio di queli Originali, che dal fondo del proprio genio senza verun precedente modello hanno ricavato le vere forme del Bello e del Vero: e che però ottimo consiglio sarebbe quello, che io ora hò fatto in questo mio ritiro, tradurre o bene o male qualumque delle loro più pregiate opere, per così digerire nella mente, e convertire in propio sugo e sangue qualche di meglio vi è in loro. Al che aggiungerebbe una dispettosa invettiva contro la morale di questi bravi moderni, che *dopo aver imparato dalli Antichi, quanto sanno*, cominciano a screditare i loro Maestri, perchè si conoscono ad essi inferiori: ed avrebbe forse l' imprudenza di dire che in fuori di qualche pezzo stuccato in altri generi, e sparso quà e là per le loro opere, questi bravi moderni non hanno trattato con lode altro sogetto che il solo ridicolo, e poi essere essi Maestri in *malignità* superiori alli Antichi: ed alzando poi in tuono profetico la voce ardirebbe forse di minacciare alla nostra Europa il ritorno di quella Barbarie, dalla quale il solo buon Dio sà se siamo ancora usciti. Ma siccome io credo, che questo Pedante avrebbe torto cosi per alcuno delli suoi argomenti non mi sono io risoluto a tradurre in verso Latino quest' Idillio di Teocrito, che ora vi mando, se non puramente, perchè in questo piccol intervallo delle mie fatiche Legali hò voluto rinfrescare la mente con qualche più dilettevole occupazione, che non è Bartolo nè Baldo: in somma perchè sono in ozio e perche *non sapendo la Poesia Italiana* tratto la Latina. Ma se il mio puro divertimento è l' unico oggetto di questo mio Poetico studio, che giova, direte voi, farne parte agli altri, e perchè mandarlo a voi? Quel nostro Pedante in questione cercherebbe delli belli pretesti di

Digitized by Google

questo perchè: per esempio, acciò voi li corregeste l' opera, per la stima, per l' Amicizia, e per la Dottrina. Ma io vi dirò schiettamente come credo, che la facenda stia. Mi pare, che quell' Amor proprio, il quale si chiama Vanità, mi faccia darvi parte di una composizione, la quale naturalmente a me mi pare bellissima: eppur ci giuoco la testa, che non val nulla. Perchè dumque darla fuori, se non val nulla, questo è operar contro ragione. Oh mio Sgn. giacchè anche voi siete uno di quelli, che esiggono, che nelle mie operazioni io proceda colle regole della ragione, come in una disputa scolastica si procede colle regole del sillogismo, io finisco di scrivere. Postragne 1. Genn. 1785. *Resti.*

Ni na jednom mjestu njegovih djela ne nahodimo ovako jasno izraženih uzroka, s kojih je Resti prevolio latinskome jeziku. Resti je držao, da bi latinska književnost mogla najlakše spajati inteligenciju sviju naroda u duševnu zajednicu.

II.

Velika promjena u državi i crkvi, koja se dogodi u Francuskoj u drugoj polovini osamnaestoga vijeka, jedan je od najvažnijih momenata u razvoju ljudskoga društva, a dijeli se u dvije epohe: prva je monarhična, vlada sama radi oko reforme, druga je naprotiv demokratična i stvara revoluciju. Obje su ove epohe u najtješnjoj svezi sa pokretom i ciljem francuske tadašnje književnosti. Iz Francuske širi se utjecaj po svoj Evropi. Fridrik Veliki stoji na pročelju prve epohe, a za njim se povode Josip II., Leopold Toskanski, Katarina II., Gustav III. i u drugim državama glavni državnici. Opažaju se u državama očita nastojanja, da se poprave uvjeti državnoga života: da se urede zakoni, poprave škole, uvedu pravedniji porezi, da se dade slobodniji mah ratarstvu, trgovini i obrtu. Takav pokret nahodimo i prema crkvi, a s tim je u svezi progon Isusovacâ. Najzad vidimo po svoj Evropi silan utjecaj francuske književnosti na književni razvoj raznih naroda. Svuda se osjeća svježi dah pramaljeća, javljaju se novi ciljevi i nade, opaža se svuda težnja za napretkom. Najživlji odjek nahodimo u književnosti romanskih naroda, poimence Talijanâ i Španjolaca, u kojih je nekoč sjajna knjiga i umjetnost pod pritiskom posljednjih vremena sasvim zakržljavila. U Milanu je prvo sjedište nove talijanske nauke, a glavni su joj zastupnici Beccaria, Pietro i Alessandro Verri, Longo, Visconti, Lambertinghi, Secchi; svi su ovi učenjaci prožeti idejama, koje su iznijeli Montesquieu,

Digitized by Google

Voltaire i enciklopedisti. U Napulju se ističe ime Gaetana Filangierija, pisca slavnoga djela „La scienca della Legislazione“ (1780—88. u 8 knjiga).

No ne samo pravna i ekonomijska nauka, nego i poezija talijanska u to je doba pretežito osvojena duhom francuskim. Ova djela nisu, kao ni suvremena francuska, savršene tvorevine, ali su vjerno zrcalo pučkoga duha. To nam svjedoči i Goldoni i Alfieri. U Parinija je jači engleski utjecaj. Sličan pokret nahodimo i u Španjolskoj. A i Engleska, koja je prava majka francuske poosvjetne književnosti, bar u strogoj nauci prima od Francuske uzdarje. Montesquieu i Voltaire udarili su osnovu dubljemu shvaćanju povjesti, Diderot i enciklopedisti zaoštrili su Lockeove misli u najodrešitiji ateizam. Oba smjera nalaze odziva u Engleskoj. Svjedoči nam to Gibbon, koji dopunjava svojim djelom Montesquieua, a u glavnim se u mislima podudara s Voltaireom, nadalje Priestley, na glasu prirodoslovac, i drugi. Najzad bez francuske prosvjetne književnosti, (ali i engleske), ne može se razumjeti velika filozofija Kantova ni poezija Goetheova i Schillerova. (Hettner, Literaturgeschichte des XVIII. Jahrh. ^{3} 1872, II, 548—569).

Zanimljivo je, da Resti prijekim okom gleda francusku jurišnu filozofiju. Kao član patricijske obitelji Resti je zazirao od silnih novotarija, koje su išle za tim, da bude pučanin jednak plemiću. Uzgojen u duhu Isusovačke škole i u načelima stare dubrovačke patricijske slave Resti je zazirao od novih prevrata. Uredba dubrovačke republike bijaše sasvim aristokratična, pa nije čudo, što se Resti nije mogao tako lasno odreći starih staleških povlastica. Mržnju na francuski prevrat jamačno povećala je u njega zgoda, koja je nemilo stigla njegov rodni grad. Poznato je, da je Napoleonova vojska prevarom uljezla u Dubrovnik i ne držeći se svoga obećanja silovito dokinula njegovu vladu. Tako opažamo ne samo u Restija, nego i u drugih članova tadašnjega književnoga pobratimstva izrazitu aristokratsku tendenciju, vidimo, da ovi ljudi zaziru od puka i u opće ne misle na to, da bi svojim književnim radom koristili narodu. Odi profanum vulgus et arco, misle ovi vlasteoski književnici zajedno sa starim Horacijem. Već i poradi toga bio je Restiju upravo Horacije ljubimac, koji mu je u obliku najglavniji uzor. Značajna je po duševnu atmosferu napomenutoga kola, kojemu je pripadao Resti, pjesma njegova prijatelja Gjure Higje, žalosna „Pjesan Minčeti“, u kojoj riše silovitost francuske vojske ovako:

*

Digitized by Google

Progje lele! liepo vrime,
Vik povratit što se ne će!
Jad, uboštvo, tuge, smeće
Posvojiše nas sa svime.

Upali smo lele! pusti
Puka u ruke nemiloga,
Kak' ovčice kad gladnoga
Vuka upanu u čeljusti;

Naše biće on radova,
Naše kuće on posvoji,
Našom krvi on se goji,
Tielo i dušu nam rastrova;

Sve zakone pogrgjiva,
Ne klanja se nebu i Bogu,
Putenosti u brljogu
I u pjanstvu vîk pribiva.

S toga crkve naše izruži,
Opogani naše grobe,
Neznaboštva pun i zlobe
Na mrtve nam ruke pruži. (Slovinac 1882, 63.)

Od članova onoga aristokratskog kola bio je Gagliuffi zahvaćen novim idejama francuske revolucije i spjevao nekoliko pjesama latinskim stihom prema novom duhu. Ali poradi toga odvoji se od svoje katedre u Nazarenskoj školi u Rimu i od svoga reda sv. Kalasancija. Vrijedno je istaknuti, da Gagliuffi, koji se odrekao starine, živi u tugjini. (Cfr. životopis njegov, koji je napisao njegov suvremenik Carrer, upoznavši se sa Gagliuffijem u Mlecima. Galleria di Ragusei illustri. Ragusa 1841). Osim toga nalazi se trag novim idejama i u Stayevim posljednjim knjigama „Novije filozofije“ (Philosophiae recentioris versibus traditae libri X, cum adnotationibus et supplementis Rug. Boscovichii. Roma 1792).

A da su nove ideje doista i u Dubrovniku nalazile pristašâ, svjedoče nam riječi Meda Pucića, koji piše u Dubrovniku III, 11: „Za rana iznikne kod nas Framasunstvo, koje premda mu se je vlada protivila, pridobi u malo vremena *dobar dio vlastele i pučanâ.*“ Njegovu utjecaju pripisuje Pucić, što se je u Dubrovniku počela obdjelavati talijanska književnost, koja nije ni prije ni poslije nego slabo cvjetala.

Ova mržnja na francusku novu prosvjetu važna je za shvaćanje *Restijevih satira*, jer onda lako shvaćamo, zašto Resti nigdje ne navaljuje ni na plemiće ni na svećenike, a zašto je pun srdžbe na ateizam i na novotare francuske. To će biti i uzrok, zašto su mu miliji Addison i Sterne, nego satirici francuski.

Ipak nije bio francuski pokret bez utjecaja na Restijeva pjesnička djela; i on je čedo svoga vremena, pa se nije mogao oteti atmosferi svojega doba. U analizi njegovih djela imat ćemo prilike vidjeti, kako važnim drži pobijati nove nazore o društvu i Bogu, naći ćemo, da ga živo zanimaju društvena i vjerska pitanja, koja

Digitized by Google

je pokrenuo francuski novi smjer. Značajno je, kakovo je oružje upotrebio Resti, da pobija nove misli, pa ćemo istom poslije same analize moći izreći sud, koliko je Restiju pošao za rukom pokušaj, da uskrisi Horacijevsku satiru. Bilo je takovih pokušaja i u drudim zemljama evropskim, ali su više ili manje ostali u okviru retorične ili akademične vježbe ponajviše poradi toga, jer su bili u preslaboj svezi sa pravim životom svoga naroda. Nema sumnje, da je i latinski jezik bio donekle zapreka jačemu dojmu ovih imitacija, jer kolikogogj je latinski jezik u ono doba bio općenit jezik učenih ljudi sviju naroda, opet nije bio vrstan, da nadomjesti narodni jezik. Poznato je, da je Ferić u svojoj pjesmi „Periegesis orae Rhagusanae" (1803) oštro navalio na neke običaje, koji su se uvukli u javni i privatni život dubrovački, a bili su protivni starim načelima republike dubrovačke. Poradi ovih oštrih navala zamjerio se Ferić mnogima u gradu, pa su mu se osvetili huleći njegovo djelo i njegov značaj. Iz ove historijske činjenice razabiramo, da je i latinski pisana satira mogla nalaziti odziva, ali je za cijelo taj odziv bio mnogo manji, ncgo bi ga bila imala satira u narodnom jeziku. Ako je Parini po svojem djelu „Il Giorno" doista postao mudar i uspješan uzgajač, kako je želio, valja odbiti na to, što je pisao talijanski. Vrijedno je istaknuti, da i Parini nije propovjednik revolucije, ako i šiba aristokraciju, dapače može se tvrditi, da ne prezire aristokrata. Zgodno veli Gubernatis (Storia della satira, Milano 1884, p. 1884): „Il Parini non voleva già spento il gentiluomo, nè che egli si confondesse con la plebe, nè sperava mai che le plebi sarebbero salite a vera nobiltà; egli amava la libertà, non la lincenza; perciò non avrebbe mai voluto confusi gli ordini sociali; ma ben sapendo che i nobili possono dare ugualmente scandalo come buon esempio, volle impedire lo scandalo". Pa ipak koliko je Parini vrijedan Italiji! To je vrijedno istaknuti, da se uzmognu ocijeniti uzroci, s kojih Restijeve satire pored svojih vrlina nisu utisnule dubljega traga u životu našega naroda.

Prva je satira proemij, koji pjesnik Resti posvećuje K. Cilniju Mecenatu. Kao što Horacije, glavni uglednik Restijev, na više mjesta napominje Mecenata, tako i Resti pod imenom Mecenatovim govori svomu prijatelju Antoniju Sorkočeviću. Horacije u Sat. I, 6, 54 sq. pripovijeda, kako se sprijateljio s Mecenatom, a prema tomu Resti započinje svoju prvu satiru tako, da veli, da ju mora posvetiti Mecenatu (Sorkočeviću), s kojim je davni prijatelj, a uza to da njegov Mecenat takogjer želi, da bi se mane vijeka žigosale.

Digitized by Google

Po tom vidimo, da je pjesnikova namjera žigosati „vitia aetatis“, a nije mu nakana navaljivati na lica: u tom je nalik na Horacija, a ne na Lucilija. Dok bude ljudi, bit će pogrješaka, ali na to pjesnik dodaje riječi, koje označuju smjer njegove satire (stih 19—30):

Sed nostra haec aetas mihi non peccare videtur
Improbitate adeo, pravorum et amore scelesto,
Multa licet toties multi, et foedissima peccent:
Nec magis improbitas vitiis nos praegravat, audax
Quod fur est Verres, homicida Cethegus, adulter
Clodius, expilatque Deûm quod fana Sacerdos,
Quam quia, non alias ullo umquam crassior aevo,
Stultitia incubuit domitum bacchata per orbem,
Pinguiaque ignavo diffudit regna veterno.
Hinc incerta animis vertigo, nullus honesti
Sensus, nec pravi, atque acies lentissima mentis,
Ut vix judicio dicas distare ferino.

Zato će ispitivati uzroke ovoj gluposti, a ne će poput Lucilija otkrivati zločine i bijesno navaljivati na pojedince. „Turpe et pariter facile hoc est“ (st. 56). Ne će navaljivati na pogrješke, koje su već drugi ožigosali, n. pr. na pokvarene plemiće, za koje duhovito veli, da su knjige krasnih korica a loša sadržaja. (st. 74). On će se ograničiti na pojave, kojima je mati glupost. „Risu arguto compesce superbam — stultitiam“. On želi glupost izvrći ruglu.

Pjesnik će se, veli, čuvati svih opscenosti, tako da bude mogao svatko bez stida čitati njegove satire. U stihu 117 veli:

Quis vetat interea *ridendo dicere verum*,
Et quantum potero fungi vice vatis *Horati*,
Illiusque modis in corda irrepere sensim,
Salsaque furtivo praetexere carmina risu?

Njegova će satira biti komična. Sad je voljan započeti, ali mu ruke malakšu: pred očima mu je nîz slikâ, ali je poteškoća na putu (st. 137):

Antiquo sermone novae res, et nova vitae
Pandenda est ratio, veterique ignota Quirino.

On će ipak pokušati (st. 144):

Tentandum tamen est: laus in tentamine multa.
Ergo color prisco Latii sermonis ab auro
Ducetur, Flaccus quo Virgiliusque poetae
Duxerunt Grajas Romana ad carmina Musas,
Aurea quoque cohors scriptorum cetera lusit.

Na koncu zazivlje u pomoć Harite, da dovedu u njegovu pjesmu Moma. Po njima će mu satira biti uglagjena, a inače bi pjevao, što je nevrijedno.

Digitized by Google

Iz ove je satire vidno, za kojom je svrhom išao satirik i na koji način želi pisati. Svojom pak kompozicijom podsjeća nas ova satira prve satire Juvenalove, u kojoj pjesnik takogjer prikazuje svoje stanovište. No dok Juvenal iznosi zle pojave, koje ga potiču na satiru, Resti izlučuje pogrješke, koje su drugi prije njega vještije obradili i pokazuje uži okvir svojega pisanja. Već u ovoj satiri vidimo, da Resti ostavlja karakteristična imena, s kojima se susrećemo u staroj satiri, jer kako sâm veli u stihu 84 : modo tantum nomina mutes, — Res eadem mansit, rerum et mansere colores.

Red je ogledati, kako je Resti izvršio svoju osnovu, i pokazati, koje je mane odbijao na ljudsku glupost i zato ih izvrgavao smijehu. Resti je uvjeren, da se samo smijehom može slomiti ohola glupost, samo treba da ju čovjek raskrinka na svakom koraku. I njegov uglednik veli: ridiculum acri — fortius et melius magnas plerumque secat res. (Sat. 1, 10, 14).

U *drugoj* satiri, kojoj je natpis „Plato", ruga se pjesnik nadriučenosti i platoničkoj ljubavi suvremenih žena. Resti se obazire na pojave svoga vremena u opće, ali ne propušta isticati i prilike svoga rodnoga grada. To nam ujamčuje i crta, koju nahodimo u ovoj satiri u stihu 64:

> Hoc doctrinarum correpta Lycoris amore
> Magnum iter ad Venetos Patavîque peregit ad urbem,
> Illa quidem nullis mimos visura theatris,
> Nec citharis aures oblectatura canoris,
> Sed semel alloquio vel bis fruitura Poetae,
> Qui verso Italiam princeps donavit Homero.

Tako pjesnik upotrebljava i suvremene momente pod pravim imenom, gdjegod zatreba, inače su vlastita imena udešena na starinsku. Imena su starinska, ali su pojmovi moderni: tako treba da razumijevamo, kad se napominju Consul, Flamen Dialis, Chloe, Phyllis i dr. (u istoj satiri, pa i inače).

U početku druge satire zazivlje pjesnik Menipa, pa veli, kakov bi svijet zatekao Menip sada, da dogje na svijet: ne bi našao starih filozofa, niti bi vidio, da je Venera uzrok ratu. Sad su drugi ljudi, drugi običaji: pjesnik će mu prikazati „platonsku ljubav" momaka i djevojaka. Šaljivo ga zove pjesnik, kako treba da se uredi, ako želi unići u hram Gluposti.

Sad nema više Prirode, nego je sve Umjetnost; pjesnik nam opisuje djevojku, u koje je sve umjetno (stih 42 dalje):

Digitized by Google

Inficit hinc nigro flaventem pulcra colore
Galla comam, ferroque secat malesana capillos,
Horridulam affectans speciem, vultusque viriles,
Immeritasque genas minio, turpataque fuco
Inscripsit frontem rugis, et pulcra videri
Dum cupit, ore nigros edentula pandit hiatus,
Et Cois induta leves it nuda lacertos.

U rukama joj je knjiga; misli, da se ne će svigjati, ako ne bude učena. Zato čita sramotne knjige i želi unaprijed griješiti, kako se u knjigama opisuje. Neke dapače od takovih djevojaka putuju i u Italiju, da se razgovaraju s pjesnicima.

U večer se sastaju takove učene žene, a u sastanke dolaze i muškarci, te se najprije svi nahrane neobičnim jelima. A poslije toga (st. 111):

Illi inter sese aut Voltairi frigida scripta,
Aut duri evolvunt obscena poemata Casti,
Putidulumque novae conclamant nomen Elisae.
His quaecumque sapit Milesia fabula, nuper
Invito quam scripsit Apolline cyclicus auctor.

U to ugje ponosita Klaudina, pa se zaprede ozbiljna debata o prijateljstvu. Takovim su platonskim vezom bile spojene Egla i Foloa, pa pjesnik sa smijehom pripovijeda njihov rastanak: jedna drugoj dade flašicu suza! Ali dakako varao bi se, tko bi rekao, da u takovih žena nema uz Platona i Epikuru mjesta.

Virtutem dum crepat, Aeglen
Furtivo Glaucus pressit pede: Phyllidos Aruns
Implicuit manibus digitos, teneroque revincti
Nexu ambo appellant virtutem: ita foedere certo
Virtutem virtus ipsa virtute rependit. (st. 189—193).

Pa to su uglagjeni običaji! Zatim pjesnik uvodi seljaka, u koga je zdrav razum i pošteno srce, pa neka kaže, što je vidio u gradu. Seljak na ime pita, koja je korist gragjanima od takovih uglagjenih običaja, i svjetuje, da se dadu na prirodan život. Ali će to slabo koristiti, što veli seljak, jer se ne umije našaliti. A tko je tomu kriv, da su muškarci polumuškarci, a žene čudovišta? Roditelji i učitelji! „Stultitia vestra parvi periere nepotes.“

I Juvenal navaljuje na žene u svojoj šestoj satiri, no dok je nadriučenjaštvo ženâ samo neznatan dio njegova šibanja, Resti je izvrgao ruglu osim nadriučenjaštva samo još njihovu platonsku ljubav. Po tom je i okvir njegove satire mnogo tješnji, a obradio je svoj predmet na Horacijev način; poimence govor seljaka, kojega Resti toliko ističe nad pokvarenim gragjanskim svijetom,

Digitized by Google

očito je nastao u povodu one službe, koju je Horacije u svojoj satiri II, 2 namijenio čestitomu seljaku Ofelu. Nalazimo dapače istu frazu za karakteristiku seljaka: U Horacija nalazimo „rusticus abnormi crassaque Minerva“ (ib. st. 3), a u Restija: „Atqui — Personat e contra abnormi crassaque Minerva — Nescio quis pulsam sapiens mihi rusticus aurem“ (st. 214 dalje). Resti navaljuje u ovoj satiri u prvom redu na „salone“, koji su u povjesti 18. vijeka veoma znameniti, poimence u Parizu ne mogu se „saloni“ mukom mimoići, kad se govori o prosvjeti prošloga vijeka. Na čelu ovakovih „salona“ stajale su žene, te su saloni mnogo pripomogli, da se u publici raširе slobodoumne misli. Ali se ne može poricati, da su upravo ovi saloni ponajviše krivi, što je francuska prosvjeta prošloga vijeka prožeta nekom frivolnošću. Marmontelovi i Norelletovi memoiri daju nam obilatu priliku, da se upoznademo sa smjerom i duhom ovih salonskih zabava; pa kad to znamo, razumjet ćemo gnjev konservativca Restija, što navaljuje na ove sastanke, kojih je bilo ne samo u Parizu, nego s vremenom i po drugim gradovima, pa jamačno i u Dubrovniku. Već to, što se u tim sastancima čitaju „hladni spisi“ Voltaireovi i sentimentalna „Nova Héloisa“ J. J. Rousseaua, bijaše dovoljno, da ih Resti odabere nišanom svojih satiričnih strjelicâ. Nema sumnje, da se u takovim salonima filozofija lako pretvarala u sofistiku, pa tako treba da shvatimo lažni platonizam, koji je Resti ošibao u svojoj satiri. Prema tomu je vidna razlika izmegju stanovišta Restijeva i Molièrova (u komediji „Les Femmes savantes“). Molièrove učene žene umiju sve: astronomiju, filozofiju, moralku, politiku, fiziku, poeziju; Resti pak riše učenu ženu XVIII. vijeka.

U stihu 68 napomenuti pjesnik, „qui verso Italiam princeps donavit Homero“, bit će Mich. Cesarotti, koji je g. 1788 objelodanio u Padovi talijanski prijevod Homerove Ilijade. God. 1786 postao je Cesarotti profesor grčkoga i hebrejskoga jezika u Padovi, a bio je na glasu pjesnik i učenjak.

Jedna od najboljih Restijevih satira čini mi se da je *treća*, kojoj je natpis „Anglomani — Gallomani“. Prema početku Horacijeve satire I, 9. veli Resti:

Rure suburbano primi sub vesperis ortum
Ibam forte redux, urbanaque tecta petebam.

Uz put krene u kavanu, gdje se sastaju „equitesque patresque“ i piju kavu (sorbentque quaternis assibus emtos — nigrae undae cyathos). Svi šute. Čim pjesnik unigje i sjedne za prazan stol,

Digitized by Google

upita ga susjed, znade li, da je iz Beča došao „cursor“ i da je stigla iz Picena javna lagja, pa su tako došli glasovi o politici Francuza i Britanâ: horrida bella mari: terra horrida bella geruntur. U to se digne Ligarij i stane mu čitati sve novine, koje su došle. Pa što je pjesnik saznao: da će biti ili rat ili mir! Zatim upita Mamuru: misliš li, da će Francuz navaliti na Britaniju? Na to će Kota ustati, i zatraži, da šute. On veli, da dan i noć čita novine i razmišlja o sudbini narodâ, pa stane na široko razlagati političku situaciju u Evropi i objašnjivati je razlozima iz davnine. On je uvjeren, da ništa nije nemoguće. Iza toga se javi Mamura, komu se ne svigja, što Kota nije siguran, kako će se stvar razviti. Mamura čita „Monitora“, a taj mu kaže jasno, kako će biti; on je pouzdano upućen, kako će se boj razviti i svršiti. Nazočnici mu prigovaraju, a u tom prevale se čaše i razbiju se. Svi se tomu smiju. Konobari traže naknadu (pueri poscunt sestertia centum — fractis pro cyathis). Mamura ne da novaca i pobježe brži od Eura.

Oni, koji se smiju Mamuri, nisu bolji od njega. Evo dokaza, da i oni nisu slobodni od toga bijesa. Čim je otišao Mamura, stali su se nazočnici ljuto prepirati o Francuzima i Englezima, jedni su za prve, a drugi za druge. U kutu mirno sjedi Ofelo, pa ga zapita Avit, neka sada kaže svoje mišljenje nakon tri dana, koja je dobio za razmišljanje. Ofelo dobiva još trodnevni rok, ali ako i onda ne kaže, tada ga više ne će primati u svoje društvo, pa neka živi kao prognanik. Iza toga opet se ponovi prepirka izmegju Anglomanâ i Galomanâ. To dodija pjesniku i ode iz bučne kavane. Pjesnik je uvjeren, da liječnika treba i jednima i drugima, jer (st. 209): dum publica curant — Atque ignota sibi, sua inepti commoda spernunt. Pa završuje ovako (st. 211):

Quin sale ridiculo, multoque fricamus aceto
Inter coenandum illos, qui acta diurna parantes
Evolvunt multo laterum, capitisque dolore
Aequa in tonstrinis ut possint lance librare
Reges, et populos, legiones, praelia, classes.

I kompozicijom i sadržajem pošla je ova humoristična slika našemu pjesniku dobro za rukom. Pjesnik s pravom drži, da je ovakovo političarenje smiješno i u istinu plod ljudske bedastoće. Pobudu je mogao pjesnik naći u čuvenoj humoreski Engleza Addisona „Politički tapetar“, koja je izišla u časopisu „The tatler“ (Brbljavac, III, br. 155). Tapetar dane i dane čita novine, bježi od kuće do kuće, da saznade novine, poradi toga osiromaši, ali

Digitized by Google

ipak i onda još se bavi oko visoke politike, provaljuje u sve kavane, da čita novine, dok na posljetku ne poludi i ne dogje u ludnicu. U 3. dijelu opisuje Addison sličan prizor u kavani, kakav nahodimo u Restija. Iz Appendinijeva životopisa znamo, da je Addison bio Restijev ljubimac. Addisonovi članci u časopisima „The tatler" i „Spectator" upravo su klasični. Addison oružjem šale i humora pobija glavne mane svoga vijeka, a članke je napisao u obliku alegorija, istočnih bajka, značajnih orisa, satirâ, pa i pobožnih razmatranja. O njihovoj je vrijednosti sjajno pisao Macaulay, koji ne može dosta da nahvali čarobnu silu Addisonova humora. Vrijedno je istaknuti, da je prevrat, koji je Addison izveo, postignut — bez ikakove osobne navale. A to je za cijelo prijalo Restiju, jer se i on toga drži. Ljubav i brak, uzgoj, lažna i prava finoća društvenoga općenja, čednost i častoljublje, lakomost, oholost, raskošnost u odijelu i u ekipažama, priderija i koketerija, dvoboj, igranje karata i lotto, religioznost i slobodnjaštvo, fanatizam i tolerancija, političarenje, pedanterija učenjačka, neznanje i neukus pjesnikâ, kvarenje jezika i sto inih pojava slične ruke predmet su Addisonovih članaka. Smjer im je moralistična. Sličnu atmosferu nahodimo i u Restija, samo što Resti nije tako pronicav motritelj života i tako vrstan slikar portraitâ kao Addison. Nema sumnje, da je Resti bio u školi Addisonovoj, jer kolikogod se u prvom redu povodi za Horacijem, što se tiče kompozicije i oblika, u izboru moderne gragje nalazio je mnogo pouke upravo u Addisona. Dok francuske satirike svoga vijeka prezire, Addison mu je uvijek u rukama. Neki Addisonovi članci, kao n. pr. Časni sud, Tom Folio, Politički tapetar (Cfr. Addison, Beiträge zum Zuschauer und Plauderer. Deutsch v. Augustin. Berlin 1866, p. 302 i Jurkovićev prijevod iste pripovijesti u „Viencu" godine 1869, p. 153), Memoiri šilinga, Net Softly u „Tattleru", a u „Spectatoru" oba pohoda u Westminsterskoj opatiji, pohod burze, Mirzina vizija, selidba duše majmuna Puga, dnevnik umirovljena gragjanina, smrt Sir-Rogerova pripadaju još i danas megju najvrednije i najsavršenije pripovijesti humoristične i satirične struke, pa su se duboko dojmile i našega Restija. Ima i očitije imitacije, nego je u ovoj satiri.

Kompozicija ove satire Restijeve u glavnom se podudara sa Horacijevom satirom I. 9; kako Horacija napastuje dosadni nametnik, tako dosagjuju Restiju veliki političari.

Osobito je vješto i zamišljena i izvedena *četvrta* satira „Peregrinantes". U njoj pjesnik šiba običaj svoga vremena, da mladići

Digitized by Google

rano odilaze u tugjinu, odakle se pokvareni i nenaobraženi vraćaju doma. I to je plod gluposti, počinje Resti, što se golobradi mladići prerano šalju u tugji svijet. Jedva je mladić usvojio prve pojmove, tek što umije koješta natucati, „Ocyus implumis Sophiae de nidulo alummus — Evolat, et caelum sublimi vertice tangit". (Stih 11—12). Još je prava papiga ili majmun ponavljajući tugje misli. Poslije ovoga uvoda pjesnik vrlo zgodno zamišlja situaciju, kao da se takav mladić upravo kani u ovaj čas ukrcati u lagju, kojom će poći u svijet (u Italiju i Francusku). Požuri se, dovikuje mu pjesnik, i uljezi u lagju, pa se bolji vrati kući. A dotle ne štedi muke, pohagjajući razne gradove, prouči ljude i običaje, gledaj, „quo censu populi, quali stent milite vires, — Servitione gravi duro sub Rege premantur, — An mage libertas jure omnibus imperet aeque", proučavaj takogjer i umjetnosti (n. pr. kako je velik Canova u Fidijinoj umjetnosti); pored toga ne zaboravi proučavati astronomiju, (koja je baš u Restijevo doba i megju Dubrovčanima našla slavnih njegovatelja), pa ćeš biti učen i valjan. Ali na žalost ovih auspicija ne će ispuniti naš gojenac. Pogledaj ga, kako je samo odjeven. Ovgje Resti opisuje junaka mode, pravoga fićfirića, te je ova slika značajna za privatni život Dubrovčanâ pod konac XVIII. vijeka (st. 44—70), jer nam se prikazuje nošnja i figura ovakovih mladih bogataša, kad bi se vraćali doma. Ako je slučajno takav junak bio u Parizu, onda je po gotovo nesnosan, jer je kao spužva upio sve „djetinske običaje ovoga tričavog naroda" (st. 75), te se kao pravi razbludnik vraća k roditeljima. Uza to upleće tugje riječi u materinji govor. Zatim Resti nastavlja opis nošnje (st. 82—109) i izvrgava mladića ruglu, veleći, da je čavka, koja se kiti paunovim perjem. Što je dakle naučio u tugjini? Mnogo je to, ako je zapamtio, kako je u kojem teatru pjevala Frina ili skakao Orest; ničega ozbiljna nije u teatru naučio, u glavi su mu ostale samo neslane dosjetke i ludorije. „Nil vidit, nil sensit, meminit nil — Truncus iners! inter caupones et meretrices — Vita fuit misero, inter lustra interque popinas" (127—129). Umije samo lagati i nabajavati koješta, jer je to već právo onih, koji daleko putuju po svijetu. Ali to umiju i drugi. „O stipes vere ficulnus, inutile lignum!" (st. 149). Zatim se opisuje gozba, koju priregjuje takav mladi uživalac svojim prijateljima. Ondje je Lucila, s kojom potajno šapće „Rex coenae". Donesu se jela, a u to se svinjski mjehur (napunjen gasom) podigne u vis. O sretne svinje, kliče pjesnik, vi dajete zvijezde nebu, koje su prezreli učeni Kononi

Digitized by Google

(astronomi). I dok se gosti najbolje zabavljaju, pozli gospodaru, koga odnesu na postelju. Iza toga dolaze liječnici, da ga izliječe.

It capitis minor, atque ut iniquae mentis asellus,
Infelix dominus demissis auriculis, et
Transit ad eunuchos quondam vir, nunc spado factus:
Hic finis curarum, haec magnae meta viai! (188 do kraja.)

S ovom drastičnom slikom završuje pjesnik satiru i pokazuje, koji je cilj bio cijelomu putovanju po tugjini.

Organizam je ove satire potpun, sve je u njoj skladno izvedeno. Sama slika mladića — putnika živo nas podsjeća Parinijeve besmrtne satire „Il Giorno", gdje se poimence u prvom dijelu (Il Mattino) opisuje nošnja mladoga plemića, pa i opis gozbe, kolikogogj je u svojem obliku udešen prema poznatoj gozbi u Horacija sat. II, 8, opet odaje trag Parinijeve satire. Horacijeva se gozba završuje takogjer sa komičnom epizodom, ali je atmosfera u Restijevoj satiri više prema Pariniju, gdje takogjer mladi kavalir potajno šapće u uho svojoj dami (u trećem dijelu „Il Meriggio"). Dubrovnik je slao svoje sinove u Italiju, u kasnije doba i u Francusku, a ova nam satira svjedoči, da se je mnogi Dubrovčanin prazne glave i pokvarena srca vraćao na svoje kućište.

Peta satira (Philosophi) naperena je na suvremene učenjake francuskoga prevrata. Već smo kazali, da je Resti bio uzgojen u strogo katoličkom duhu u školi Isusovaca, pa je zazirao od novotarâ francuskih. Kao što je Juvenal u trećoj satiri, u kojoj opisuje neugodnosti grada Rima, najljuće navalio na Grke, tako i Resti oštro, dapače preoštro nasrće na nove filozofe, koje zove Juvenalovim izrazom „natio comoeda" (st. 17, a u Juv. sat. III., 100). Već sâm početak Restijeve satire podaje nam jasan dokaz, kako je Resti kipio na ove novotare: on na ime počinje s poznatom basnom o magarcu u lavljoj koži. To bi imali biti ovi novi mudraci, za koje veli: „Est insulsa, levis, comoedaque natio quaedam — Ridiculorum hominum, grex importunus, iners et — Futilis, ingenio mullo, nulla arte magistra, — Doctrinarum apices affectans atque leporum". Oni govore i uče kojekakve bedastoće, samo zato jer su nove. Toliko im se svigja novost! Njoj se samo dive i ljube ju. Pa takove ludove svijet zove filozofima. Iza toga prikazuje pojedine tipe ovih mudraca, koji su sasvim drukčiji od starih mudraca. Jedni se srde, što čovjek ide na dvije noge, a trebalo bi da ide na četiri, pa da ugovara u špilji sa životinjama, od kojih jedino možemo se naučiti zakonima. Zatim se smije etimolozima, koji nabadaju

Digitized by Google

riječi, ruga se mudracima, koji svu mudrost crpe iz leksika, jer za njih druge knjige nema, iz leksika se možeš, tako misle oni, naučiti, kako ćeš postati govornik, pjesnik, slikar, geometar, kako ćeš se do zvijezda popeti, kako ćeš ispraviti jezik, i sto drugih stvari. Neki prekapaju kamenje, a neki potpasani kao Diana lete poput vjetra i hvataju leptire i kukce. Mnogo su štetniji oni, koji na takav ludi način ispravljaju zakone, a izvode ih iz najdrevnijih vremena. Govornici pak bune narod „fortiter insana pro libertate ruentes", jer žele svrgnuti kraljeve i dati svu vlast „plebi scelestae". To su pravi Ciklopi Mudrosti, koji bogovima otimaju munje i nebo. Od temelja hoće sve da prevrnu i da nametnu ljudima zvjerski život. Ovi ljudi lete na sve strane i propovijedaju novu nauku, a dive im se kuhači, bludnice, komedijanti i barbiri. „Nos missos facimus, quia gentis taedet ineptae" (st. 161).

Iz svega se očito razabira, s kolikom je žestinom Resti mrzio na novotare, a stih 101 (brevique — Clauditur in cista doctrinae cyclicus orbis) vidi se, da misli upravo francuske enciklopediste. Voltaire, Montesquieu, Diderot, D' Alembert, Buffon, Rousseau, Beaumarchais dobivaju batine, dakako ne sasvim opravdane, jer je Resti bez sumnje prestrog. Zaslijepljen manama i nedostacima nove nauke Resti je previdio njezine vrline, jer nije shvatio, što je u njoj veliko i što je u njoj prirodna posljedica u razvoju ljudske misli. Ne poznavajući iz autopsije francuskih političkih i društvenih prilika Resti nije poimao novih ideja, novih nada, novih pokreta; on je u njima nazirao samo klicu propasti za stari poredak državni, naslućivao je pogibao za staleške povlastice. On, kao aristokrat i vjernik katolički, nije se mogao oprijateljiti sa novom strujom. Lakše su se za njom poveli Gagliuffi i donekle Stay, jer su duže vremena živjeli u tugjini. U francuskoj tadašnjoj filozofiji nahodimo tri epohe: Voltaireov deizam, Diderotov odrešiti materijalizam (enciklopedija) i Rousseauvljev idealizam srca, a sve tri ove epohe odlikuju se neobičnom strasvenošću boja, koja je izazivala žestoku opoziciju u protivnika. Zato nije čudo, što je i naš Resti u pobijanju novotarâ obuzet strašću. Ona borba za prirodnu religiju i za prirodna prava u državi u Francuzâ bila je samo izraz tajne želje i nade, koja je živjela u većini naroda. Danas ne će nitko pametan poricati teške pogrješke ovih novotara, ali treba imati na umu, da su oni djeca svoga vremena; rgja, koja se nahodi na željezu, treba da se odbije na sam vijek. Njihove su zasluge neprolazne cijene, pa zato moramo reći, da je Resti prema

Digitized by Google

njima isto onako nepravedan kao Juvenal prema „gladnim Grcima“ u starom Rimu. Pravo veli Sybel u uvodu svoje „Povjesti revolucije“: „Wie das religiöse Mittelalter seine Ketzermorde gehabt hatte, so fehlte es auch der neuen Weltrichtung nicht an Fehlgriffen und Vergehen; man soll aber über den Tadel derselben nicht vergessen, dass der Zustand, aus dem sie Europa emporgerissen, uns Allen ohne Ausnahme als die unerträglichste Barbarei erscheinen würde. Man hat eine Zeitlang die Aufklärung des XVIII. Jahrhunderts zum Theil in ihren werthlosesten Ausläufern überschätzt: man ist jetzt nur zu geneigt, ihr weltgeschichtliches Verdienst zu übersehen, weil es das Gemeingut Aller und der Boden unseres Zustandes geworden ist. Wer jedoch über ihre zuweilen schlaffe und heuchlerische Humanität die Achseln zucken möchte, versetze sich erst in die gänzlich inhumane Zeit vor ihrem Wirken zurück. Weder das klassische noch das christliche Altertum, weder das Mittelalter noch die Reformation nahm einen Anstoss an den ärgsten Gräueln der Kriegsführung, an den Qualen der politischen Gegner, gegen welche alle Schrecken unserer Revolutionen und Reactionen Kinderspiele sind. Der Gedanke, dass das Leben jedes einzelnen Menschen für die anderen etwas bedeute, ist erst durch das vorige Jahrhundert eine thätige Kraft geworden“. A vrijedno navesti i riječi Francuza Fagueta, koji u uvodu svoga djela „Dix-huitième siècle“ (p. XXIX) veoma zgodno veli o tom vijeku: „Que ce n'ait été ni un siècle poétique, ni un siècle philosophique, il nous le faut confesser; mais c'est un siècle initiateur en choses de sciences, et l'annonce et la promesse, déjà très brillante, de l'âge scientifique le plus grand et le plus fécond q'ait encore vu l'humanité“.

U *šestoj* satiri (Coena) zove svoga Mecenata k sebi na objed, jer kani proslaviti svoj rogjeni dan. Pjesnik mu iznajprije veli: U mene ne ćeš naći stoičkoga siromaštva, jer ja volim slijediti Aristipa (hedonika), ali se ne nadaj ni Lukulovskomu raskošju; primit ću te u svojoj kući, a s njena ćeš prozora vidjeti Hadriju, bila mirna ili uznemirena. A sad da ti kažem drugove, koji će takogjer doći (st. 22 dalje):

Accipe nunc alios convivas. Candidiores
Nulla tulit tellus, mage nec tibi, nec mihi amicos,
Uno de nido vetulos notosque columbos,
Romanus veniet Cosintius: ille Vitruvî
Aedificare ad normam, et respondere Sabini

Digitized by Google

Doctus ad exemplar de jure: aderitque diserlus
Higia, quem medicae prorsus sapientia multa
Artis humo tollit, doctrinaque, sed nihil aeque ac
Simplicitas animi, et praesens in pectore candor.
Nuper rure redux veniet Betondius acer,
Et bonus agricola et caesa bonus helluo porca:
Cultor at egregius Sophiae, censorque leporum
Atticus, auriculas bene Grajum factus ad unguem.
Accedent, suaves animae! Appendinus uterque
Alter ob historiam, Euclidaeas alter ob artes
Nobilis, at dignos Musis et Apolline cantus
Ore movere pares. Lepidam coenantibus ex re
Ferrius interea fabellam narret ad illum
Germanum Phaedri, castigatumque saporem.
Seria rumpentur risu, cum plurima passim
Accipiet, reddetque catus dicteria Marcus.

Zatim mu pjesnik opisuje, kakav će biti objed; veli, da ne će biti u njega ništa tugjinsko, jer nema ni francuskoga kuhača: nije to za Dalmatinca. Zato ne će biti u njega tudjinskih jela ni vinâ (Tokajca i Panonca ili drugih), nego: „Omnia ab Illyrico patrioque sub aere nata“ (st. 70). Tad mu potanko opisuje pojedina jela. Na koncu objeda oni će zapjevati veselu pjesmu, „Illyrica Illyrici convivae lege bibentes“ (stih 154), a bit će i šale, ali umjerene. Poslije objeda donijet će se „mensa secunda“: voće, opet domaće. Pjesnik moli na posljetku Mecenata, da se ostavi svih javnih i privatnih briga, i da svakako sutra dogje k njemu.

U ovoj se satiri približava Resti Juvenalu, koji u' sat. XI. takogjer u obliku prijateljske poslanice zove svoga prijatelja Perzika, da bi u njega proslavio Megalezije. I Juvenal ističe, da će biti njegova gozba jednostavna, ni bogata ni siromašna, pa uzgredice šiba rasipnost rimsku u čašćenju; tako i Resti sa strane osugjuje običaj nekih Dubrovčana, da dobavljaju tugja jela i pila i preko mjere troše za uživanje. I Juvenal moli Perzika, da ostavi kod kuće sve brige (cfr. protinus ante meum quidquid dolet exue limen Juv. Sat. XI, 190). Ova Juvenalova i Restijeva satira imaju nešto idilsko u svojem značaju.

U *sedmoj* satiri (Agricola) opisuje nam pjesnik idilu svoga ladanjskog života. Kao što nam Horacije u Sat. II, 6 navodi neugodnosti grada Rima, kojih nema na ladanju, tako i Resti veli, da je pobjegao u seosku tišinu ostaviši svu brigu javnih posala, kao brodolomnik kad stupi na sigurno tlo obale. No dok je za Horacija boravak na selu dolce far niente, koji prekida čitanjem

Digitized by Google

starih pisaca i ugodnom prijateljskom zabavom, Resti kao dobar ekonom opisuje svoj posao na polju i nadziranje oko poljskih radnjâ. U stihu 23 dalje veli:

Quod superest vitae, totum traducere ruri,
Extemplo novus in vita mihi nascitur ordo,
Cui mature nos et nostra aptarier aequum est.
Dum post lustra decem felicis limina vitae
Prima ineo, inque oculi uno fio rusticus ictu.

Prevaliv pedesetu, Resti postaje seljak i razgovara se o poljskim usjevima sa dobroćudnim seljakom Vilikom. (Ovo apelativno ime, koje se nahodi u Horacija Ep. I, 14, 1 i 15; ib. II, 2, 160 upotrebljava Resti kao vlastito). Resti u razgovoru stane hvaliti ratarstvo, koje je jedino od sviju zanata plodno. Dobrodušni ga seljak dakako ne razumije, jer ne zna, tko su to Andromaha i Apeles, koje napominje pjesnik. Zatim pjesnik hvali *red*, koji treba da se čuva u ratarskim poslovima. Zatim govori o pojedinim plodinama, i osobito hvali krumpir, koji pozdravlja u st. 195 dalje:

O salvete mihi terrae felicia poma!
Neu Cereri priscae, neu cognita dona Maroni,
Sed nostri munus non enerrabile saecli!
Quam bene inaccessi perrumpis turgida ponti
Claustra, novoque alios mortales quaeris in orbe,
Audex utilium divine Columbe repertor!

Seljak, koji služi na njegovu imanju, na koncu pripovijeda pripovijest, koju mu je kazivala majka u mladosti: vol i magarac bijahu u istoj staji, volu dodijalo ropstvo, pa stane nagovarati magarca, da pogje, kamo ih zovu „Sloboda, Slava, Krepost“, ali magarac ne će, nego vol ode sâm, no na žalost nabasa na rulju, koja ga utuče i pojede. Zato i Viliko ne će, da pogje neiskušanim putem, nego će ostati, kakav je bio, samo moli gospodara, da mjesto njega uzme drugoga težaka, a on će na svoju grudu.

Kao što je i Horacije na koncu upleo priču o gradskom i seoskom mišu, tako je Resti unio pripovijest o volu i magarcu, ali dakako s prozirnom tendencijom, naperenom na nove prevrate, koji su se dogodili u Francuskoj. Kao ljubitelj staroga poretka u državi, a uza to štovatelj starinske filozofije, koja je zazirala od obrta i trgovine, Resti slavi ratarstvo kao čovjeka najdostojnije zanimanje. Ovaj starinski prezir obrta i trgovine potpunoma se slaže sa starinskom aristokratskom društvenom uredbom, koja u prvom redu čuva nepokretnost imutka.

Digitized by Google

U *osmoj* satiri (Apologia) brani pjesnik svoju satiru. Nekima se na ime čini, da je odviše neuljudan i zloban, a naprotiv vide, da veće krivce štedi. U stihu 5 dalje veli:

> At contra, vitium in digno palpare favore,
> Dum fures, moechos, meretrices tangere parco,
> Et patior Salios scortari vindice nullo.

Pjesnik veli, da mu je potreba pjevati, jer bi inače propao, da ne piše stihova. Ali od toga nitko ne gubi slobode, niti dolazi komu pogibao. Njemu je, veli, svrha u satiri, da mladu čovjeku kao u zrcalu pokaže mane i nedostatke sugragjana; pa nabraja pojedine slučajeve pokvarenosti ili ludosti. On to čini onako, kako je otac upućivao Horacija. On priznaje, da i on nije bez pogrješaka, kao što nije bio ni Horacije, ali su pored svega toga ostale u cijeni besmrtne pjesme Horacijeve. On ne želi nikoga osobno vrijegjati, zato odabira izmišljena imena, kako su već i stari radili, poimence Menandar, Terencije i Horacije. Zatim veli, da mu je glavna svrha pobijati ludost, i navodi bitne njezine pojave. U stihu 181 počinje ih nabrajati, a dovršuje sa stihom 231. Zato se on ne osjeća kriv, što ispituje uzroke ludosti, a dok žigoše uzroke, ubija zmijska jaja. Ne mari on za veće pogrješke i zločine, nego se ograničuje, da izvrgne ruglu ludost. A čitatelj nek bude pravedan i neka sudi.

Ova je satira imitacija Horacijeve satire II, 1, gdje Horacije pita učenoga pravnika Gaja Trebacija Testu, jesu li prigovori ljudî opravdani. Tako se i Resti obraća k svomu Mecenatu. Restijeva je satira nešto razvučena, ali je zanimljiva, jer nam jasno iznosi program njegova satirikovanja. Koliko mu je bio mio Horacijev ugled, vidi se odatle, što on poput Horacijeva oca daje mladiću dobre savjete. (Cfr. Hor. Sat. I, 4, 105—129). Pa kao što Horacije u istoj satiri (stih 137) veli: haec ego mecum — Compressis agito labris; ubi quid datur oti, — Illudo chartis, i osim toga u Sat. II, 1, 60: quisquis erit vitae, scribam, color, tako i Resti osjeća potrebu, da piše satiru, a ne boji se zlobe (stih 150 dalje).

Deveta se satira zove „Bacchanalia“, a pjesnik u njoj navaljuje na pokvarenu dramu. U početku veli pjesnik, da se već vraćaju poklade i „ebria Bacchi turba“, pa će i on poći, da vidi veselje Kviritâ (sugragjana), „*spectatoris* more modoque“. Pod noć sve vrvi u glumište. „Scena hominum porro est nostrorum insania princeps“ (st. 55). U toj su strasti svi jednaki. I pjesnik pogje u teatar. Pjesnik navaljuje na prostotu i surovost dramâ, pa veli

Digitized by Google

gragjaninu: „Nimirum redoles ventre urbem, at mente merum rus. (st. 129). Zatim se ruga orkestru, koji je veoma nepotpun, i čudi se, kako se može onako nesavršena scenerija iznositi pred ljude. Još je veća nevolja, što majke malu djecu vode u teatar, dapače djecu, koja još sišu. Mladić, gledajući nemoralne drame, s vremenom će jednako griješiti, pa u stihu 185 nastavlja:

Obtundor misere. At cunei graviora minantur.
Nescio qui me ros rigat inde, peritque lacerna
Et toga. Quam spurcus distillat desuper imber!
Quod si forte in Aristarchum quem, aut Quintilianum
Incidi, ab antiquis sumens qui exordia Grajis
Expendit Davi dicteria quaelibet, atque
Quidquid ait scurra, in trutina suspendit Homeri
Judicia exercens judex acerrima Talpa;
Tunc alia exoritur puerili naenia major,
Nutrice intolerabilior, ludique magistro,
Unde mihi optatam dederit fuga sola salutem.
Heu fuge! et aerumnae caput eripe Grammaticorum!

Sámi glumci najgora su čeljad: od pijanice postaje glumac. A ipak se svemu tomu truležu dive gragjani. Zato i navaljuje na to naš pjesnik.

Deseta je satira napisana kao „Epistola", a sadržajem je dopuna pregjašnje Da pjesnici iznose svoje pjesme istom nakon devet godina, veli Resti, onda te, Marko, ne bi bunio moj Apolo. Ali se ne možemo oteti pisanju, pa zato pišemo Horacije i ja, samo s tom razlikom, što Horacije piše „omne aevum quod vincat," a ja „quod piper ambiat et sal". Prirode ne možemo zatajiti: ali se može oprostiti, jer ne ubijamo i ne pokrećemo vojne, nego samo — pišemo. Dok boraviš u barbarskoj zemlji, hoćeš da se okrijepiš mojom pjesmom. Ali ja ne pjevam više kao nekoč o ljubavi. Gledajući mane i poroke ljudî pišem satiru. Gotovo me je stid i žao mi je ljudskoga roda. U životu i na pozornici dogagja se isto. I pozornica je podivljala. Dok me Muza ne ostavi, sve ću to lako podnositi.

Vjerojatno je, da je ova poslanica namijenjena Brueroviću. Poslije potresa nije dubrovačka drama u hrvatskom jeziku više cvjetala. U prošlom vijeku Tudizić, Sorkočević, Betondić i neki drugi prevodili su Molièrea, prilagogjujući ga dubrovačkim prilikama, pa su se ove preradbe, kako nam svjedoči Appendini Notizie II, p. 291, prikazivale na veliko veselje gledatelja. „Ma dopo l'epoca del Tudisi, che con trasporto ancor rammentasi dai vecchi, non si

Digitized by Google

è più recitata in teatro alcuna cosa in lingua Slava". Restiju se dalo na žao, što je dubrovačka pozornica, koja je doživjela sjajne dane Gundulićeve i Palmotićeve, ovako propala i izgubila se u nezdravoj kalužu. Resti je kao Addison „spectator", pa s kraja promatra, kako se drama na dubrovačkom tlu izrodila.

Jedanaestoj je satiri natpis „Ad amicos per patria loca peregrinantes". Pjesnikovi prijatelji pohodili su otoke Mljet i Lastovo. Oni nisu onamo pošli ni poradi novca ni poradi pohote, nego zato, da proučavaju zemlju i ljude. Sad je red, veli pjesnik prijateljima, da mi kažete povjest svoga putovanja i da mi opišete divnu krasotu prirode na otoku Mljetu, i ima li koji ostatak kuće, u kojoj je stanovao starodrevni pjesnik. Jeste li vidjeli Marunkovu trišlju? Jeste li našli starih natpisa feničkih i proučili, na koji su se način upravljali tamošnji ljudi, da li po rimskom ili grčkom načinu? To hoću da znam, jer do sada mi niste još ništa rekli. „Stultorum omnino essem aliquis de plebe scelesta". Ja nemam još nikakove koristi od vašega putovanja. Megjutim pametniji je od vas Arhigen, jednako poznat Veneri i Minervi. Dok se vi kojekuda po moru klatite i tražite hramove Muza, on lijepo doma laska gospogji i cjeliva se s njome. Dajte se i vi za njim povedite, odbacite platonske sanje, pa se pametno naužijte kratkoga vijeka!

I opet vidimo Horacijeva učenika. Kao što Horacije u Epist. I, 11 Bulatija, koji u putovanju ište odmor od briga, upućuje, da traži u sebi mir, tako i Resti drži, da bi prijatelji bolje radili, kad bi ostali doma i uživali kao Arhigen. U stihu 72 veli pjesnik:

> Vos quoque, si sapitis, tam magna exempla sequutos
> Somnia jam vigilis decet abjecisse Platonis,
> Et quam philosopho, potius pallere puella,
> Atque hoc, quod superest, quidquid superesse dabunt Dii,
> Comissabundos traducere leniter aevum.

Ova bi pjesma ostala puka epistola, da u njoj nema ma i nježne ironije na starinarsko ispitivanje zakonâ. Statut mljetski sastavljen je god. 1345, ali su mu ustanove mnogo starije.

Resti u stihu 22 dalje napominje pjesnika, „docuit qui nectere ponto — Piscibus insidias et retia tendere sylvis." Za Septimija Severa bi na Mljet prognan neki Agesilaj Anazarb Maloazijat, koji se ne htjede pokoriti caru, kad se vraćaše sa sretne partske vojne. Agesilaj sagradi na otoku palaču, od koje se i danas vide ostaci. Njegov sin, živući s ocem na otoku, po imenu Opijan Anazarb spjevao je valjda na Mljetu svoje pjesme o lovu, ribanju i

Digitized by Google

ptičarenju; ove su pjesme tako zanijele Karakalu, da je ocu vratio slobodu, a sina bogato nadario. (Klaić, Opis II, 244). U stihu 26 napominje se „Grande decus nostros inter Maruncus amantes." To se tiče pjesme Ignjata Gjorgjića, koji je takogjer živio na Mljetu kao opat u samostanu sv. Marije. U komičnoj pjesmi „Marunku" prikazuje Marunka Mljećanina, gdje uzdiše za Pavicom, koja neće da se odazove njegovim ljubavnim uzdisajima. Pjesma je dobra, pa je u Dubrovčanâ bila dobro poznata. Šafařik (Gesch. der südsl. Literatur II, 137) drži, da pripada megju najsavršenije pjesme, koje imade „ilirska" — kako veli Šafařik — poezija.

Dvanaesta satira (Salsa culina) najkraća je pored XV. (Sylvanus), imade samo 53 stiha. Pjesnik nagovara mladića, neka se okani dječjih jela (st. 11: Contra avide nova mella voras, et cymbia lacte — Plena hauris, nimium suetus puerilibus escis). Ako se priuči muževnim jelima, priviknut će se s vremenom i muževnim djelima. Na koncu veli pjesnik: „Magna est sapientia gustus, — Crede mihi, et salsae est sapientia magna culinae". Gragja je, kako se vidi, veoma prozaična. Satiričnoga duha ima u ovoj satiri veoma malo. I Horacije u Sat. II, 2 brani zdravu kuhinju, ali njegov način bolje odgovara biću satire.

Trinaestoj je satiri ime „Stoici". Kako je poznato, Horacije u dvije satire, na ime u II, 3 i 7, izvrgava ruglu pretjeranu nauku Stoe, da su svi ljudi ludovi, duševno bolesni, a samo mudrac da je zdrav (cfr. 4. paradoks Ciceronov: ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται). U trećoj satiri uči Damasip, da svi ljudi izuzevši mudrace boluju od ludosti, a u sedmoj satiri dokazuje rob Davo, da su svi ljudi robovi, a samo mudrac da je slobodan. Poimence je treća satira veoma detaljno izvedena, te je naperena više na prerevne apostole Stoicizma, nego baš na samu nauku. U njoj Damasip razgovarajući se sa Horacijem, iznosi svu silu raznih primjera ove općenite ljudske bolesti, a na posljetku veli Horaciju megju inim, da je i on (Horacije) lud, jer piše stihove (Cfr. stih 321: Adde poemata nunc, hoc est oleum adde camino; — Quae si quis sanus fecit, sanus facis et tu. — Non dico horrendam rabiem).

I Restiju je netko, komu namjenjuje ovu svoju satiru, bio rekao, da luduje, jer piše stihove. Resti u početku veli, da Hrizipova škola uči, da su svi ljudi duševno bolesni, a Resti dopušta, da je tako. Pa zato, liječnici, umiješajte čemerike (helebora) i pjesnicima. No je li to doista znak bolesti, ako je tko pjesnik? Prije svega satirik nije pravi pjesnik, a osim toga satirik samo riše razne

Digitized by Google

ljude, koji su odani ovoj ili onoj strasti. Danas je satira ono, što su nekoč bili cenzori. A pravo je, da se ožigošu neke strasti. Zar nije duševno bolestan, koji do ludila skuplja stare mangure? Ili zar nije znak ludosti pretjerano kićenje ženskinja? ili kad muškarci drže, da će više vrijediti, bude li na njima bogatije odijelo? To je kićenje tako ludo, kao kad bi tko u Mlecima kupio konja i ekipažu! Ili pogledajte mladića, koji silan novac troši na nošnju, a zašto? jer želi, da omili bludnici, ili kako on sâm voli kazati, prijateljici svojoj. Ali se jadnik ljuto vara. Neka je samo u tebe novaca, ona će te već ljubiti, a ne misli, da te voli poradi tvoje elegancije. Ima takovih ludova još veoma mnogo, ali ih pjesnik ne može zbiti u jednu satiru, pa dodaje u stihu 191 dalje:

Eheu quot restant! quos optans parcere chartae
Praeterii indictos: puta eos, qui philosophantur,
Ut sapiant nihil: aut peregre disjuncta profecti
Per loca qui currant, alio fastidia caelo
Dira sui, et longo sperantes fallere cursu.
Adde negotia curantes aliena, serunt qui et
Excipiunt rumores: his adde ardeliones,
Adde procos vetularum, et cetera multa, quibus vix
Garrula sufficiat dicendis Laelia.

A megju kakove ljude pripadaš ti, koji tvrdiš, da su i satirici ludovi. Treba da si sâm mudrac, ili da u napredak opreznije sudiš!

Resti se očito povodi za Horacijevom satirom II, 3. I on, poput svoga uglednika, navodi poviše primjera ludova samo s tom razlikom, što ih ondje navodi Damasip, a ovdje pjesnik, koji se donekle ruga Stoicima. Resti prema Horaciju (II, 3, 45 Chrysippi porticus et grex) navodi istu oznaku u stihu 1 i 57. Horacije u stihu 82 veli: danda est ellebori multo pars maxima avaris, jer su na ime stari čemerikom liječili ljude od manitosti, a to prihvaća Resti, pa u 6 stihu veli: Sed amantibus omne — Miscete helleborum, medici, miscete poetis. Dapače jer Horacije u stihu 166 kaže: naviget Anticyram, ponavlja to isto i Resti u stihu 6 (Naviget Anticyram pariter). Za čemeriku na ime piše Plinije H. N. 25, 7, 49: plurimum nascitur in Oete monte, a s tim se podudara Strabon 9, 3. Gora Eta leži kraj Anticire. Hrizip je glavni učitelj stoičke filozofije, koju je osnovao Zenon, ali ju je upotpunio istom Hrizip tako, da se za njega govorilo: εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν Στοά. Razlika je u stanovištu Restijevu prema Horacijevu u tom, što Resti stane na branik stoičkih načela samo zato, da pobije svoga protivnika. I Horacije u kasnijem djelu, na ime u Epistuli I, 1, 106 dopušta:

Digitized by Google

Sapiens uno minor est Jove, dives, — Liber honoratus, pulcher, rex denique regum, — Praecipue sanus, nisi cum pituita molesta est. Inače je kompozicija u oba pjesnika u jezgri ista. Resti pod kraj sasvim općenito nabraja još primjere manitosti, a to čini zato, da se ne bi ponavljao, budući da je pojedine ove slučajeve opisao u pregjašnjim satirama.

Četrnaesta se satira zove „Amazones". U njoj pjesnik pripovijeda dogagjaj, kako su se dvije namiguše popravdale poradi ljepote, pa u tom pojedinačkom slučaju duhovito šiba ludo nadmetanje žena u ljepoti. Bile su na ime dvije krasotice Gratidija i Glicera, prave modne dame, koje su se mnogo isticale svojom ljepotom, a i namučile se dosta oko toga, da povećaju svoje čare. One živu sloški, ali božica Nesloga ne miruje, pa poprimi obličje žene Klimene, koja je u gradu nekakav auktoritet, što se tiče nošnje i ukusa. Nekom zgodom pohvali Klimena ukus Gratidijin, a pokudi neukusnu nošnju Glicerinu. Gratidija i Glicera bijahu do tada dobre prijateljice, ali od sada, kad Glicera obazna uvredu, prekipi mržnjom na Gratidiju, pa u podugačkom monologu daje oduška svojemu gnjevu. Sad se više one ne gledaju, a da bude razdor još veći, stane potajno Glicera opadati Gratidiju (stih 106: Illam fasciolis aequare latus breve, et esse — Depygem, nisi suppositam det fascia pygam: — Et fultam talis male, et alterutro pede varam.) Sav se grad tomu smije, a najviše djevojke. U to se desi zabava, ondje se nagju po izbor momci Titir, Alkon, Mopso, Menalka, Koridon, Dameta i Licida. Poimence Licida gori od želje, da bi se stare drugarice opet izmirile, pa budući da su bile nazočne Gratidija, Glicera i Klimena, pristupi k njima, pak im reče: Da sam Paris, ne znam, kojoj bih dao jabuku ljepote, ili bih jabuku razdijelio na tri komada, ili bi prepirka i nadalje trajala. To čuje Egla, pa mu zlobno prikriči: Što bi ti učinio? Ti bi jabuku — pojeo. Svi se nasmiju i zapljeskaju domišljaju Eglinu, a prijateljice ostanu u zavadnji. Još i sad rat bjesni, pa će još dugo bjesnjeti.

Svojom kompozicijom pripada ova satira megju bolje Restijeve radnje. Pjesniku je dobro pošlo za rukom izvrći ruglu smiješno nadmetanje namiguša; zgodno ih zove Amazonkama, jer postaju još smješnije sa svoga kontrasta prema pravim Amazonkama, koje poznajemo i iz Homerove Ilijade (3, 189 i 6, 186). Ne čini mi se nevjerojatno, da je pjesnik kao kontrast pomišljao Vergilijevu Amazonku Kamilu, koja je sjajnim bojama opisana u Eneidi 10,

Digitized by Google

486—835 u junačkom boju s Trojancima. Vergilije ju u istom pjevanju, u stihu 648, izrijekom zove: „Amazon". Da je Vergilije bio pjesniku na umu, dok je pjevao ovu satiru, posvjedočavaju donekle i imena onih „pastirâ" u salonu, gdje se nagju na okupu sve tri nimfe; a još više to potvrgjuje boginja Nesloga, koja se preodijeva u ljudski lik i sliči Klimeni. Na takav način i u Vergilija po Junoninoj zapovijesti Izida u obličju starice nagovori Trojanke, da užežu trojansko brodovlje (Aen. 5, 604—663), pa i furija Alekta po Junoninoj želji podstrekava Turna, a slična je Kalibi, staroj svećenici Junonina hrama (Aen. 7, 419).

Petnaesta je satira „Sylvanus". Ova je satira najmanja (ima samo 52 stiha), ali nije najgora. Pjesnik nam opisuje živim bojama odvjetnika rabulista. Sa finom ironijom umije pjesnik iznijeti slabosti takova čovjeha. Evo kako je pjesnik izveo svoju zadaću: Ajde, Mecenate, da ti pričam, kako boravi na ladanju odvjetnik rabulist i kako je ponovio govor, koji je nedavno u parnici poradi ukradena jarca izrekao na sudu. Najprije pjesnik crta odvjetnikovu Arkadiju, njegovo je imanje pusto, nema kladenca, ni ceste, ni sjene, ali je ipak ovo ladanje sretnomu odvjetniku Silvanu i Baja i Tuskul i Tempe. Za drugo on i ne mari. Priroda se ne može zatajiti, pa tako Silvan i u ladanjskoj dokolici ostaje rabulist. On se vježba u govorništvu, i kad zagje sunce, on s naporom poput Prometeja i sa stentorskim glasom, kao da je Cerber otvorio tri zjala, počne besjediti govor o ukradenom jarcu, kao da su nazočni slušatelji i sudac, on cituje „annosi non intellecta volumina Baldi — Et pandectarum nigro linit omnia jure" (st. 31 d.), razlaže, tuži, brani, nagovara, plače, kao da govori za Milona, izazivlje staroga oca jarčeva iz tamnoga Orka, plače poradi djece i sestara, koje nemaju miraza. Ali ima i slušatelja: sluša ga i ruga mu se razuzdani rob. U blizini je i bara, kamo idu na vodu stado, goveda, svinje i magarci. Kad ove životinje na povratku začuju govornika, naćule uši ili uzdignu rogove ili svinu repine, pa svi odgovaraju govorniku svojim jezikom, da se ori sve do neba, a brbljava Jeka ponavlja s bližnjih gora ovu krasnu glazbu. Govor se svrši, a pobjednik, branitelj ukradenoga jarca, ode u sobu.

Ovom je satirom Resti pokazao sigurnu i vještu ruku. Sujet je bio dostojan, da ga opali satirikov bič, a i obradba je tako sretna, da se pjesma može s nasladom pročitati. Humor je u njoj prirodan, a nešto malo karikature portretu više koristi nego škodi: obično su najbolji oni portreti, u kojima je ova ili ona crta nešto

Digitized by Google

karikaturna. Tip je odvjetnika Silvana suvremen, za cijelo je bilo takovih rabulista i u Dubrovniku, pa je valjda ovaj ili onaj mogao u Restijevoj slici naći po koju svoju crtu. Možda je fabula osnovana na istini, kao i Horacijeva satira I, 7, gdje nam pjesnik opisuje humoristično dogagjaj, koji se godine 42 prije I. dogodio na sudu pred Brutom, namjesnikom Male Azije.

Horacije u satiri II, 5, koja pripada megju njegove ponajbolje, podaje nam prizor iz podzemnoga svijeta, gdje se razgovaraju Tirezija i Ulikso o baštinarima. Scenerija je uzeta iz Homerove Odiseje (XI. pjev.), ali je sadržaj rimski. I drugi starinski satirik, na ime Grk Lucijan vodi nas u „Necyomantiji" u Plutonovo carstvo želeći nam pokazati, kakav je život na zemlji najbolji.

Ovi uzori bit će ponukali i našega Restija, da sagje u podzemni svijet, i da nam prikaže muke onih, koji su griješili u svojem zemaljskom životu. Kako je njemu samo do toga stalo, da se naruga ludosti svojih suvremenikâ, Resti će nam u podzemnom svijetu prikazati samo grješnike ludosti. To je učinio u *šesnaestoj* satiri, kojoj je natpis „Descensus ad inferos". Razgovaraju se pjesnik i prijatelj. U Lucijana je takogjer dialog, a razgovaraju se Menip i Filonid.

Pjesnik velik prijatelju, da dolazi iz Plutonova carstva; snašla ga silna želja, da vidi stare heroje i heroine. Prijatelj se čudi i moli ga, da mu pripovjedi, što je vidio. Na to će pjesnik: Lako je zaći u Had, samo ako izvršiš, što su učinili Ulikso i Eneja. To ćeš lako saznati iz Vergilija i Homera, pa zato ne ću da to ponavljam. Zatim odmah opisuje se Tartar, mjesto mukâ. „Orbis in orbem, — Spira velut, rediens summa ad fastigia ab imo — Ascensus facilis dedit, ut dirimunt simul, atque — Pendulae uti educunt tecto conclavia scalae — Aedibus in magnis." (32 st. dalje). Megjutim tamo nema svega onoga, o čemu pričaju pjesnici (furije, Cerber, Danaide, Sisifo, Tantal i dr.) To su izmišljotine dostojne ženskih recitacija. U stihu 51 d. veli pjesnik:

Sed tamen intus agit nulli intellecta, manuque
Nescia contingi vis quaedam, oculisve videri.
Posse reluctari haec adimit cogitque sequi, quo
Aeternus rapit ordo, et ineluctabile fatum.
Acta semel caelo notes ut sidera cursus
Perficiunt, paretque rotis horarius index,
Cuique sua fungi poenae sic parte necesse est.

Ali da ima gvozdeno grlo, ne bi mogao izbrojiti svih muka, on će samo nešto napomenuti.

Digitized by Google

U prvom su krugu t. zv. „filozofi“. Pjesnik ih meće na sito i rešeto, pa najzad veli, da su ovdje izmijenili svoje obličje i prometnuli se u majmune i papige. U drugom su krugu oni, koji su ludo po svijetu tumarali. U trećem su krugu platonski zaljubljenici, sada su prave nakaze bez nakitâ. Četvrti je krug vas leden: to su nesretni političari, koji zanemaruju svoje domaće dužnosti. U višem petom krugu prikazuje nam se isprazna vika sijedih Abderskih viječnika, koji u ludo trate svoje vrijeme kojekakovim političkim kombinacijama. Šesti je krug vedar, ondje je vječno proljeće, na cvjetnim poljanama, kroz koja protječe med, u tom okolišu, koji može samo „pjesnička“ mašta izmisliti i vjerovati, šeću ovjenčani pjesnici Mevije i Bavije (kao prototipi loših nadripjesnika, koji opadaju dobre pjesnike, cfr. Verg. Buc. 3, 90 i Hor. E. 10, 2), pa se nadmeću ludim rimovanim stihovima:

B. „Nullam adeo bellam, ut nostram, decet esse puellam.
„Haec candore nivem praestat, cycnumque colore:
„Quantus honos naso! nemo inficietur agaso
„Esse oculis nigris: ridet velut Indica tigris.
M. „Major divini quis honos est nectare vini?
„Hoc hilarat mentem, et facile facit esse furentem.
„Dicite fossores, vestros nunc invoco mores,
„Quid Phyllis prosit, nisi pota est amphora tota?
Tota, poetarum respondent agmina: tota. (379 dalje).

Evo to je pjesnik vidio u Hadu, a ti zapamti.

Vidi se, da je pjesnik udesio sceneriju prema Vergilijevu opisu (u 6. pj. Eneide). Ali se u isti mah ruga pjesničkomu maštanju, koje je napučilo podzemni svijet kojekakvim čudovištima. Poznate su razlike izmegju Homerova i Vergilijeva podzemnoga svijeta, pa je očito, da je Resti bliži Vergiliju nego Homeru u opisu podzemnoga svijeta. Tartar zamišlja pjesnik zajedno s Vergilijem (Aen. 6, 554) gvozdenom kulom. Dok Odisej (Od. 11, 320) veli, da bi prije minula noć, nego li izrekao sve, što je vidio u Hadu, Vergilije kaže, da ne bi naveo sviju kazna, sve da ima gvozden glas (Aen. 6, 626), a tako ponavlja i naš pjesnik. Opis šestoga kruga očevidna je parafraza Vergilijeva Elizija (Aen. 6, 637 dalje). — Vrijedno je istaknuti, što i Vergilije napominje, da blaženici takogjer igraju i pjevaju pjesme (st. 644: pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt). Resti to upotrebljava, da se naruga pjesničkim sanjarijama, a vidi se iz opisa nadripjesnika Mevija i Bavija, da mu se ne mile pjesničke tričarije novih pjesnikâ, koji u modernim jezicima pjevaju rimovane pjesmice. Pokazuje se, da

Digitized by Google

je Resti odrešit pristaša klasične poezije, a protivnik novih opscenih pjesničkih vrsta. No kolikogj je štovatelj starinske poezije, pjesnik kao kršćanin ne pripoznaje starinskoga podzemalja, kako svjedoče navedeni stihovi (51 dalje). Upotrebivši mnoge elemente Vergilijeva opisa Resti se nije mogao oteti Danteovu prikazivanju pakla. Dante u svojoj pjesmi „Divina Commedia" prikazuje pakao kao lijevak, kojemu je šiljak u sredini zemlje, a stijene mu se na način skalina dijele u više krugova; takovih krugova ima u Dantea devet, a u Restija šest. (Isp. u Restija stihove 32—38).

Plastika je u Restija dosta vješto izvedena, ali udi cjelini opisa, što je pjesnik odabrao male grješnike. Izuzevši opis pjesnikâ, koje zlobno isporegjuje sa sovuljagom, ćukom i guskom, Resti ponavlja u ovoj satiri nedostatke, koje je već prije ožigosao. Stihovi 300 d. svjedoče, da je pišući satiru imao na umu i Lucijanova „Harona". Lucijan (Char. c. 19) isporegjuje život ljudski sa mjehurima vode na izvoru, koji za čas ginu, a takovu sudbinu namjenjuje Resti osnovama senatorâ u Abderi veleći, da su to mjehurići od sapuna. Kako Juvenal i Lucijan prema duhu svoga vremena žigošu zablude muškaračke ljubavi, tako Resti navaljuje na lažnu platonsku ljubav svoga doba. Dok Resti pobija samo budalaštinu, tendencija je Lucijanova u „Necyomantiji" mnogo viša: Lucijan ide za tim, da nam dokaže, da je prosjački život najbolji i da ljudsko znanje ne vrijedi ništa; a uz tu općenitu tendenciju umije Lucijan sjajnim i bogatim bojama, koje nas gdješto podsjećaju stare atičke komedije, prikazati u jezgri sve glavne poroke i mane ljudske. Dok Lucijanov Menip polazi u donji svijet, da sazna, što je pravi cilj života, Resti ne ide za takovom etičkom svrhom, nego se zadovoljava time, da nam prikaže šest primjera ljudske ludosti i da ih izvrgne smijehu. Značajno je ipak, što i u Lucijana veli Merkurije Haronu: ὅπερ γὰρ παρ' ὑμῖν ἡ Λήτη δύναται, τοῦτο ἐνταῦθα ἡ ἄγνοια ἐργάζεται. I Restiju je „neznanje" glavni izvor zalâ.

Sedamnaesta se satira zove „Academia". U početku pjesnik tumači nekomu prijatelju, koliko je bolja nauke srednje Akademije od drugih filozofijskih škola grčkih. Osnivača t. zv. srednje Akademije Arcesilaja napominje Resti u 33 st. Arcesilaj je opet uveo dialošku metodu Sokratovu (Cic. fin. 2, 1), a pobijaše dogmatizam stoičke škole, tako da je poricao kriterije, po kojima bismo mogli ujamčiti istinitost svoje spoznaje. Tako se on približi Pironizmu, pa već stari pisci nisu znali, ne bi li ga uvrstili megju skeptike (Cic. de or. 3, 18, 67: ex variis Platonis libris sermonibusque

Digitized by Google

Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit.) Argumentacija ga je dovela do toga, da dopušta samo vjerojatnost (Cic. acad. 2, 10). Osnivač nove akademije Karnead dovršio je ovu nauku vjerojatnosti.

Resti je uvjeren, da je u običnom životu dobro biti skeptičnu, pa navodi prijatelju nekoliko dokaza. Najprije nam iznosi pred oči lažnoga bogataša Virona, koji se razmeće, da ima novaca, a kad bi trebalo dati kćeri miraz, ne može učiniti više nego obećavati, i koji mora posuditi novaca, da uzmogne koga ugostiti. Drugi je primjer ljepotica Rodopa, a samo sluškinja znade, u koliko se kutijâ čuva tajna njene ljepote. Eno mladića, koji se zatrpava knjigama, mislio bi, da je gotov Ciceron, a kad tamo, prazne je glave i ne može čestito ni govoriti. Četvrti je primjer Lukulo, koji stanuje u bajnim dvorovima, a u istinu nije drugo nego lihvar. Ima takovih primjera još mnogo, na priliku sinovi ratarâ razmahuju se slavnom starinom svoga roda. Ako ne poznaješ tih ljudi, ako nisi dosta skeptičan, lako ćeš im nasjesti.

Kao i drugdje, Resti upotrebljava za suvremene tipe imena lica, koja nahodimo u starinskih satirika: Viron je poznat iz pete satire Juvenalove, a Rodopu nalazimo u Horacija (C. III, 19, 27).

Zanimljiva je satira *osamnaesta* (Anatome). Već je Appendini u bilješci opazio, da je Resti ovu satiru udesio po Addisonu: „Anglicus Spectator No 281 in cerebro delicatuli cujusdam adolescentuli per anatomiam inciso plurima exstitisse refert mulierosae mollitudinis et aestuantis amoris indicia. Poeta, quippe qui ad scribendum liber, idem de puella nimii ornatus, sibique conciliandae adolescentium venerationis studiosissima, narrat".

Nedavno je u cvjetnoj mladosti umrla Filida, pa su ju liječnici anatomski raščinili, a pjesnik će sada pripovjediti Mecenatu, što su opazili liječnici. Pjesnik šaljivo opisuje, kako joj je srce bilo zatvoreno u tvrdu, neranivu koru, a samo srce hladnije od leda; izmegju srca i jezika nije bilo nikakove sveze, a u samom srcu nahodilo se sto trica: strophium illo, alioque foramine mitra, — Hoc pecten, volucrisque hoc machina picta flabelli, — Unguenta et minium, cerussaque, nomina mille — Nugarum. (st. 84). To je jedino zapremalo njezino srce. Ona je bila prava namiguša, koja je podavala nadu svima, a ljubila nije nikoga. Takove su ti sve Filide, samo te molim, Mecenate, nemoj to kazivati djevojkama!

Addison (o. c. p. 104) opisuje sekciju kicoške glave, a u članku, koji dolazi iza njega (p. 108—111), opisisuje sekciju srca neke

Digitized by Google

namiguše. Resti se povodi gotovo sasvim za Addisonovim opisom. Prema tomu treba ispraviti Appendinijevu bilješku, jer evo vidimo, da je Resti našao u Addisona već gotovu sliku o sekciji djevojačkoga srca. Promjene se nalaze samo u početku i koncu satire, ali su to formalne razlike. Restijeva je satira samo parafraza Addisonova članka u stihovima.

Devetnaesta je satira „Ad librum suum". Resti se povodi za Horacijem, koji je takogjer epilog prve knjige poslanicâ namijenio svojoj knjizi. Horacije odvraća svoju knjigu od svijeta, no kad knjiga već hoće da putuje, Horacije joj daje savjete, pa veli, da će neko vrijeme poradi novosti ugagjati Rimljanima, no kad te prezre rimski svijet, „aut tineas pasces taciturnus inertes, — Aut fugies Uticam aut vinctus mitteris Ilardam." (st. 12 d.) Na koncu veli Horacije knjizi, kako treba da ga ona opiše, ako ju tko zapita za njena oca.

Ova je poslanica potakla Restija, da spjeva navedenu satiru. Resti govori svojoj knjizi ovako: Stani, knjigo, ne ostavljaj očinskoga doma, jer kad jednom izagješ, ne možeš se više povratiti (cfr. u Horacija st. 6: non erit emisso reditus tibi, u Restija st. 6: emisso semel a manibus post — Utcumque optanti, haud erit ulla redire potestas). Otac te na dobro puti, njegove ti opomene dobro žele. Još posljednju: Tebe goni želja slave i želiš, da ugješ megju Aspazije, pa da budeš drugom Voltairovim i Rousseau-vljevim. Ali se ljuto varaš, u takovih družina tebi čistoj nema mjesta. Ti ne prezireš drugoga svijeta, ne poričeš Boga, ne rugaš se svetinjama, ne propovijedaš opscenoga morala pa tko će te čitati? Uza to govoriš latinski. Ne će te razumjeti djevojke. Sad treba njima za ljubav pjevati „barbarski". Ali pjevala ti latinski ili osački (barbarski, hrvatski) nitko te ne će shvaćati Novi pisci ne mogu se isporediti sa starima, ali ako to kažeš, otjerat će te bijesno od kuće. No možda ćeš naći prijateljâ ne u puku, nego u učenoj družini. To su Higja, Bettera, Ferić, Betondić, oba Appendinija, ali će ti koješta prigovarati, pa ti tako nema nigdje stanka. Ajde dakle na lomaču. Ali u tebe nema toliko snage. Bit ću augur tvoje sudbine (st. 166):

> Te propola aliquis manibusque salarius unctis,
> Aut coquus hospitio (avertant Dii turpius omen)
> Excipiet, lautisque feres obsonia mensis
> Discerptus misere, sectusque in frustula putres

Digitized by Google

Accipies, pariterque dabis male pinguis odores.
Fors etiam in nostram irrepes quandoque culinam, et
Infelix! patrias violabis funere lances!

Ali ti, knjigo, ne ćeš da slušaš. Ajde, kad hoćeš. Ne ću reći više ni riječi.

Vidi se, da je ova satira očita imitacija Horacijeve poslanice, samo što je naš pjesnik raširio okvir i dodao nekoliko satiričnih elemenata. Restijeva satira veoma je živahna, a da je iskreno zamišljena, svjedoči nam to, što Resti u opće nije štampao svojih satira. Po svojem običaju upotrebljava Resti pojedine Horacijeve fraze (n. p. iz Hor. st. 2 nalazimo u Restija: Sosiorum et pumice mundus st. 34).

Dvadeseta je satira „Ad Maecenatem". Pjesnik zahvaljuje prijatelju, što ga brani od zlobnih opadača. Dvoje mu upisuju u grijeh: što piše satire i što živi na selu. Pjesnik ide, da opravda oboje. Ako piše satire, tko to znade? on ih čita samo prijateljima. A uza to ne iznosi u satiri privatnih dogagjaja, nego općenito šiba ljudsku ludost. Ali dakako krivci i onako mrze na satirike. Zatim rek bi šapće prijatelju, da najzad ne bi ni pisao, kad ga ne bi nagonila osobita volja: to mu je prava ambrozija i nektar, da može zabilježiti u stihovima, što mu dogje na um. Drugi je prigovor, što živi na ladanju. On se tomu prigovoru čudi, pa iznosi sve slučajeve, poradi kojih je boravak u gradu dosadan i neugodan. Ne brinući se nimalo za ličnosti po gradu, živi ovdje zadovoljno u prirodi i megju knjigama, pa piše stihove, da ga želja mine. U ugodnoj lagodi prolazi mu dan za danom, živući bez ambicije i pohlepe, po volji čita, piše, šeće, jede i počiva.

Pjesma je zadahnuta Horacijevim duhom. Pojedina su mjesta u njoj sasvim udešena prema Horaciju. U njoj nahodimo aluzija na Hor. Sat. I, 4, 73 (nec recito cuiquam nisi amicis idque coactus), na I, 4, 138 (ubi quid datur oti, — Illudo charti), na satiru II, 1, 27 (me pedibus delectat claudere verba), na II, 1, 60 (quisquis erit vitae, scribam, color), a osobito na Horacijevu satiru I, 6, gdje Horacije opisuje neugodnosti gradskoga života i od stiha 96 d. pokazuje slasti ladanjskoga boravka. (Cfr. st. 122: ad quartam jaceo; post hanc vagor aut ego lecto — Aut scripto, quod me tacitum juvet i Rest. 188: sponte mea lecto, scripto, ambulo, coeno, quiesco). Resti (po Horaciju) ističe, da živi bezbrižno i bez ambicija, budući zadovoljan sâm sobom.

Digitized by Google

Dvadesetprvoj je satiri natpis „Poetae“, a napisana je kao poslanica Mecenatu. Neki kažu, da pjesnik luduje. Nedavno me je vidio seljak, gdje šećem i sam se sobom razgovaram slažući stihove, pa razglasi, da sam poludio. Ljudi tomu povjeruju, a ja se naljutim. No zapravo ako zrelo razmislimo, to je istina. Treba samo zagledati u mješavinu, koja se nahodi u pjesnikovoj glavi; sve se tamo miješa. Nisu ni filozofi bolji, i oni danas zbrkavaju najrazličitije pojmove. No najviše ljudi zaziru od satirikâ, jer drže, da baš ovi pjesnici najvećma boluju. A zašto su ljudi na njih kivni? jer satirici često sami griješe, a kore druge, prečinjaju se, da su sveti, a u istinu su nalik na preljubnicu Levinu, koja kori tugji prijeljub, ili na škrticu Vibija, koji prekorava škrtost Ofelovu. To ja sve znadem, i dopuštam, da je pjesnik bolestan, ali se ne mogu odreći poezije.

Prihvaćajući starinsku nauku o pjesničkoj maniji pjesnik upotrebljava priliku, da ukori filozofe i da pokaže, kad se satira može dobro primati ljudî: potrebno je, da propovjedač morala sâm svojim činom potvrgjuje, što drugima govori. I Horacije šaljivo dopušta Damasipu, braniču Stoe, da je bolestan i lud (Hor. Sat. II, 3, 305: stultum me fateor . . . atque etiam insanum), a Damasip mu megju inim dokazuje, da je lud i bolestan, jer gradi stihove (ib. 321).

Osobito mjesto zaprema *dvadesetidruga* satira (Musica). Slikarstvu, poeziji, kiparstvu i arhitekturi, veli pjesnik, jedna je svrha, da posljeduju prirodu. No najvrednija je megju umjetnostima poezija, jer može najviše stvoriti, a može ujedno poučavati i zabavljati. Što pak da kažem o glazbi? Glazba znatno zaostaje za ostalim umjetnostima: glazba se doima našega čuvstva, potiče nas na suze i smijeh, a ja pitam: čemu? Mi plačemo i smijemo se bez razloga Istom kad bi vidio čin, koji bi glazba pratila, onda bi odobravao glazbu. Kad citaraš prebire prstima, ne doima se našega duha, nego tijela: ali i apsint može izmamiti suze. Ovakova glazba samo omekšava ljude i nagoni na užitak, ona neiskusne mladiće zamamljuje u prljava društva. Zato se, Antonije (Sorkoćeviću), okani glazbe, pa se daj na bolje nauke. „Quanto rectius haec, quam scurras inter, et inter — Ambubajaram collegia segniter aevum — Ducere, non hos concessum tibi munus in usus!“ (st. 192—4).

Uz gimnastiku drže stari grčki filozofi glazbu drugim nužnim dijelom uzgoja; glazba se odijelila od poezije istom u Platonovo

Digitized by Google

doba, a toga Platon ne odobrava. Aristoksen se već žali, što se je glazba razmazila i zapala u neko barbarstvo, pa zato osugjuje njen loši utjecaj na pučke običaje. (Themist. Or. 33, Athen. 14, 632a.) I Aristotel u VIII. knjizi Pol. veli, da se glazba ne pristoji odraslim muškarcima, nego da pripada samo mladenačkoj dobi; u istoj prigodi ističe, da glazbenicima po zanatu glazba udi, što se tiče tijela i osjećanja (Cfr. Zeller, Phil. d. Griechen II, 2³, p. 734 d. i 884). Resti osugjuje glazbu takogjer poradi toga, što je bila začinjalo nedostojnih zabava i mamilo neiskusne mladeži. No dok je glazba pratilica poezije, drukčije joj sudi (u st. 69 d.):

> Primum ego, flexanimae quoties discrimine vocis
> Pyrrha Metastasii versus et nobile carmen
> Nectarei cantus numeris modalata cycnaeis,
> Ut libuit, versat nostras quasi turbine curas,
> Non carpo, miror magis, et vestigia adoro.
> De citharis mihi sermo est, et sententia mutis,
> Ipse lyram sine voce Deus si tangat Apollo.

Zato i veli, da glazba bez riječi više škodi nego koristi, i da se ne može s drugim umjetnostima dostojno isporegjivati. U općenitoj oznaci umjetnosti drži se poznate definicije Aristotelove, a za poeziju veli po Horaciju:

> Sic delectandi atque ars opportuna docendi
> Conspirat mire simul et conjurat amice (stih 18 i 19).

Dvadesetitreća je satira „Ad lectorem". Pjesnik veli: Čitatelj će za cijelo htjeti, da znade, kakav sam po obličju i rodu. No što se to tebe tiče? Ti ćeš kupiti moju knjigu u knjižari, a ja ne ću pitati, tko si i kakav si. U mojoj knjizi nema frivolnih prizora, toga nemoj tražiti. Ja navaljujem na ludosti i pokazujem njihove posljedice. Ako su ti mili ludovi, ostavi se moje knjige. Ja ištem druge, pametnije i plemenitije čitatelje, i njima ću opisati sebe: Od najranije mladosti živio sam sa prvacima, nisam mladosti potratio uz igre i bludnice. Imao sam dobrih prijatelja, koji su pomrli, ali su još mnogi živi, pa s njima drugujem. U njihovu kolu proučavao sam grčku i latinsku književnost i osjetio potrebu, da pišem satiru. Gledajući svakidašnji život gradski, gnjev me je potakao, da se dadem na satiru. Ostalo će ti reći same pjesme. „Nulla etenim veros ita vultus picta tabella — Rettulit, ipse licet tabulam tibi pingat Apelles, — Quam scripto expressit sua Vates seque libello" (116 d.).

Digitized by Google

Resti se i opet povodi za Horacijem, koji nam takogjer podaje sliku svojega života (u sat. I, 4, I, 6, I, 10). Prema tomu imade u Restija dosta reminiscencija iz Horacija. A stih „Mireris, mea quod satiram indignatio fecit?“ (112) snimljen je po Juvenalovoj izjavi (1, 79): „si natura negat, facit indignatio versum“. Resti, kao i Horacije, ne mari, hoće li ga čitati velik broj čitatelja; i on je zadovoljan malinom odabranih duhova, a prezire zlobne opadače.

Megju oveće satire pripada *dvadesetičetvrta* „Cacodaemon et artes ab eo inventae“. U njoj Resti u duhovito zamišljenu obliku navaljuje na zle posljedice štampe. U početku veli, da je Kakodemon (vrag) izmislio novo sredstvo, kojim će posijati sjeme zla megju ljude. Tako se Nijemcu (misli Guttenberga) nametne misao, kako bi se mogla urediti štampa. U početku su se počeli preštampavati latinski i grčki klasici; tko se ne bi tomu početku radovao? Ali doskora se rodi sva sila Aldâ, Grifijâ i drugih tiskara, a Kakodemon se raduje svojemu uspjehu, jer kao gljive iza kiše niču nove knjige. Štampaju se kojekakova razvratna filozofijska djela, izlazi enciklopedija, pišu se i raspačavaju opake knjige, megju kojima Resti napominje djela Voltaireova i Rousseauvljeva, štampaju se novine, koje pomućuju mozak mnogomu čovjeku političkim maštanjem, javljaju se budalasti spisi kojekakvih mažikarata. Smijehom se kvare dobri običaji i vjera. Koliko su bolja pregjašnja vremena, kad nije mogla izlaziti na svijet ludorija tolikih žaba i cvrčaka, komaraca i gusaka. Na koncu žali pjesnik, što ne živi u doba Augustovo! Ali se uzda, da će doći i takovo doba, jer se sve mijenja!

Ova je satira veoma vješto izvedena. S pravom se tuži Resti na zle posljedice štampe, ako i nije svagdje pravedan prema francuskim filozofima. Zanimljivo je, što Resti osugjuje (u stihu 107 d.) roman, veleći, da se autor (Voltaire) razmeće, kao da će zapjevati ep, a djelo piše prozom (sermone pedestri). Glavni je uzrok Restijevu gnjevu, što drži, da frivolna lektira škodi osobito mladeži, a nevolja je, što je ne samo hiperprodukcija u pisanju, nego i strast u čitanju. U stihu 72 osugjuje se ova „cacoethes legendi“ kao i u Juvenala sat. 7, 51: „tenet insanabile multos — Scribendi cacoethes“.

Posljednja, *dvadesetipeta* satira ostala je krnja, jer je pjesnika zatekla smrt, a natpis je ovoj satiri „Formicae“. U početku navodi Resti stih Perzijev (Sat. 1, 1) s malom promjenom: O nugas hominum, o quantum est in rebus inane! U Perzija je: curas. Zatim pozivlje čitatelja, da se ispne s njime na veliku visinu:

Digitized by Google

„evulsas radicitus Alpes — Tauro impone super, vastique juga addito Atlantis". Pokazat će se, da je Homer istinu pripovjedio. S ove rek bi ptičje perspektive, — jer veli, da vidi u okolini samo ptičja gnijezda —, promatra pjesnik gradove i ljude. Vidi Persepolis, Tir, Memfis, Tebu, Rim, a pričinjaju mu se kao gnijezda, a iz njih izmilaju mravi, to su ljudi. Ovi se mravi nadmeću i kupe droptinjice u hrpe. To je prava bolest, koja ih goni, puka lakomost, a pjesnik im se ruga pitajući: De magno, dic mihi, acervo — Quid praeter coenam speras? (st. 68) i napominje priču o Perzijanskom kralju i njegovu robu. Zatim opaža druge mrave, kojima se svi klanjaju: to su Lukulo, Kraso, Pompej, Scipion, Cezar i njima slični. Iza toga napominje bučne mrave, koje je glad učinio filozofima, oni raspravljaju o svemu, ruše bogove, a za čudo je, koliko se njihov otrov svigja svjetini. Ima cijelih škola takovih mravâ, pa pjesnik navodi sve znatnije stare škole, ali ovaj popis nije potpun, jer je pjesma ostala krnja.

Glavnu je pobudu za koncepciju ove satire našao Resti u Lucijana, koji u dijalogu „Haronu" izvodi Harona na zemlju. Haron se razgovara s Merkurijem, koji veli, da su po Homerovu pričanju (Od. 11, 305) Oto i Efijalt htjeli nametnuti Osu na Olimp, a na Osu Pelion, ne bi li oborili bogove s neba, pa zašto ne bi njih dvojica pokušali što slično? Oni će još nametnuti Etu i Parnas, a Homer će im pomoći kao graditelj. S ove ptičje perspektive promatraju zemlju i ljude, i rešetaju njihove mane i ludosti. Tvrdeći pod kraj, da propadaju gradovi kao i ljudi, napominje (u pogl. 23) Haron: Nin, Babilon, Micenu, Kleon, Ilij. Isporedbu ljudî s mravima, koji zgrću na hrpe, našao je Resti u Horacijevoj satiri I, 1, 32 d. (sicut — Parvola, nam exemplo est, magni formica laboris — Ore trahit quodcumque potest atque addit acervo, — Quem struit, haut ignara ac non incauta futuri). I u mislima nalazimo analogiju, jer već Horacije koreći lakomost pita: vel dic, quid referat intra — Naturae finis viventi, jugera centum an — Mille aret? (st. 49 d.) Dok Resti lakomost zove bolešču, povodi se za Horacijem (Sat. II, 3, 108 d.) Satiri Restijevoj ne možemo suditi, jer nije dovršena.

Ovo je sadržaj Restijevih satira. Odabravši svojim glavnim zadatkom pobijati ljudsku glupost iznosi nam njezine razne pojave što u konkretnim slučajevima, što opet tipno na način novije atičke komedije. Samo se po sebi razumije, da u crtanju ovih tipova ima i pretjerivanja, ali to je više posljedica same satirske vrste, nego

Digitized by Google

pjesnikova krivnja. Da mu bude prikazivanje življe, Resti po Horacijevu načinu upotrebljava po više puta dijaloški oblik, ili upleće govore. Na taj način postaju neke njegove satire dramatične. Resti se razlikuje od Horacija poimence u tom, što se više nego Horacije uklanja opscenosti.

Resti je i u tom bliži Horaciju nego Luciliju ili Juvenalu, što ne navaljuje na zločine nego na manje pogrješke, i što nastoji sačuvati duševnu vedrinu. On po imenu ne vrijegja nikoga. On želi kao i Horacije, da nam izmami smijeh, ali ujedno da nas ponuka na dobro, poimence mu je sveta zadaća, da mladeži otvori oči.

Da sačuva urbanitet, Resti se vjerno drži Horacijeva sloga i jezika; na taj način mišljaše najsigurnije postignuti, da mu izraz bude čist i elegantan. Njemu je jezik Horacijev glavno pravilo, pa udešava nove pojmove prema Horacijevim srodnim izrazima. Samo se po sebi razumije, da je to mučan posao, ali je u glavnom Resti uspijevao, pa se s toga može uvrstiti megju najoriginalnije latiniste.

Po filozofiji prikazuje nam se Resti u satiri Epikurovcem, kakav je bio Horacije, a jamačno su ova načela pristajala i ćudi Restijevoj.

Slijedeći Horacija govori Resti u satirama i o svojem licu, tako da iz samih satira saznajemo potanko tečaj njegova života i njegove prilike.

U kompoziciji satire, osobito rimske, ne smijemo tražiti najstrožega reda: tako i u Restija nahodimo često slabiju svezu gragje i kojekakove digresije u detalju. Bilo je već prilike, da to pokažemo.

Metrika je Restijeva takogjer udešena prema Horacijevoj, njegovi heksametri nisu rogjaci Vergilijevih heksametara, a još manje Ovidijevih. Tako n. pr. u Restija nahodimo na koncu stiha riječ od 4 ili 5 slogova, ili riječ od 1 sloga, a pred njom riječ od više slogova. A to ima i u Horacija, a čuvaju se toga Vergilije i drugi iza njega. Poznato je, da se u Horacija nahodi nesklad izmegju cezure i svršetka rečenice, ali se tomu nije mogao ugnuti, jer opisuje svakidašnji život, pa je morao često pisati u kratkim rečenicama. Toga nalazimo i u Restija, koji se takogjer po Horacijevu izgledu uklanja spondeju u petoj stopici.

Pregledavajući sadržaj Restijevih satira, imali smo zgode razabrati, da je u pjesnika bilo i fantazije i afekta, i da je umio duhovito upotrebljavati tugje motive za opis svojih vremena. Ako se u njega nahodi tugjih motiva, nije mu na sramotu, jer možemo

Digitized by Google

s pravom pitati: zar ih nema i u samoga Horacija ili Juvenala? Svakako zapada našega pjesnika dostojno mjesto megju modernim satiricima latinskim, a kako misli Tommaseo (l. l.), ujedno megju talijanskim. Glavne nedostatke Restijeve satire treba da tražimo i opravdavamo tim, što su imitacija u mrtvu jeziku. Mora se priznati, da je Resti jači razumom, dosjetkom i pronicavošću, nego baš neobičnom tvornom fantazijom i dubokim pjesničkim čuvstvom. Uza sve to njegove su satire lijepo djelo, u kojem se ugodno spaja Horacijeva šala s Juvenalovom ozbiljnošću. I Boileau (koji je takogjer u 4. satiri opisao „les folies humaines") ne dostiže svojim duhom Horacija ni Popea, pa ipak ga i moderni svijet cijeni. Treba da pisce prosugjujemo prema duhu njihova vremena. I Resti bio bi drukčije zapjevao, da nije bio okružen atmosferom, koja ga je odvraćala od novih ideja.

Ako želimo ocijeniti, koliko je opravdana Restijeva kritika dubrovačkih prilika, ne će biti s gorega, da se sjetimo, što piše Ferić u djelu „Periegesis orae Rhacusanae" (Rhacusii 1803) na str. 175 i 176 o svojem vremenu u Dubrovniku:

Intulit illa mihi longe graviora priori — Paupertate mala; externis nam vectus ab oris — Corruptor morum, semperque superflua quaerens — Luxus adest, sequitur vitiorum foeda caterva, — Illyriaeque solo fixis radicibus alte — Invasere animos, virtus prisca exulat omnis. — Parcior in superos cultus, majoribus aevo — Debitus haud defertur honos, corruptaque morum — Integritas, labefacta fides, rectumque, pudorque. — Ipse amor in patriam languet, concordia paene — Deficit omnis, amorque laboris pulsus et illa — Aurea simplicitas parvo contenta recessit.

Po tom vidimo, da je Resti imao razloga navaljivati na običaje i ljude u svojem gradu, i ujedno razabiramo, da je njegova slika historijski vrijedna i istinita.

III.

Resti je pisao i *poslanice* (epistole), koje su u nekom srodstvu sa satirama, poimence što se tiče kompozicije. Poradi toga prelazimo od satira odmah k poslanicama, kojih imade u Restija *pet*. Poslanice su Restijeve, kao i Horacijeve, pozitivnije nego satire, jer nam direktno otkrivaju pjesnikovu filozofiju.

Prva je poslanica „Ad Georgium Ferrichium, fabularum auctorem". U njoj Resti iznosi svoje estetičke misli o basni, kojom se bavio Ferić. Najprije veli, da se ne brine oko politike i drugih

Digitized by Google

suvišnjih stvari, nego nastoji, da proučava običaje, ljude i upućuje ljude na dobro. U početku je basna u raznom obliku navraćala na dobro: takova je bila Ezopova basna, a kasnije Fedrova. I Horacije u poznatoj basni o gradskom i seoskom mišu ide za istom svrhom. Kasnije je basna zanemarena, dok se ne pojavi La Fontaine u Galiji (quae potis et socco scenam et calcare cothurno 31), a za njim osvanu Englez Gay i Talijan Pignotti. No njihova je basna preučena. Ti si dobro pogodio, što si posegao za blagom narodnjim, pa poslovice obradio u obliku basana. Ove basne uče nas dobru, a zato ti je Dubrovnik zahvalan, jer po tebi njegova slava raste. No nemoj misliti, da je basna malo važna. Ona se silno doimlje puka, više nego komedija, i to poradi toga, što je kratka, jasna, bez učenoga nakita; pa je nalik na bistar potok, što teče kraj imanja, dok naprotiv velika rijeka Rodan zastrašuje. I elegija i epigram i ep i komedija imaju mnogo pjesnika, a basna ih imade malo. Zato nemoj svrstavati pjesnika basana megju srednje, jer je i Horacije pjevao satire i epistole, kojih neki ne priznavaju nego za srednju poeziju.

Engleski pjesnik Gay (1688—1732) objelodanio je godine 1726 „Fables", najbolje basne u engleskoj literaturi sve do našega dana, pa se neprestano preštampavaju. Pignottija (1739—1812) zovu talijanskim La Fontaine-om, ali se osim porednih reminiscencija iz toga francuskog pisca njegove basne više približavaju Pariniju. Resti je uvjeren, da je poeziji zadaća spajati korisno s ugodnim, u tom je učenik Rimljanina Horacija. Didaktična je poezija bila Rimljanima osobito u volju, ona se svigja i našemu pjesniku. Resti hvaleći basnu osobito ističe kraćinu, u stihu 98 veli: sola est brevitate diserta; kraćinu preporučuje Horacije u Sat. I, 10, 9 (Est brevitate opus, ut currat sententia neu se — Impediat verbis lassas onerantibus aures). Opravdano zahtijeva Resti, da se basna ne kiti preučenim ruhom, nego da ostane razumljiva svjetini, jer se za nju i piše. U glavnom je Resti pristaša Horacijeve estetike.

Druga je poslanica „Francisco Mariae Appendino Scholarum Piarum". Franjo Appendini megju inim filozofijskim radnjama objelodanio je „De praestantia et vetustate linguae illiricae, ejusque necessitate ad plurimarum gentium, populorumque origines et antiquitates investigandas" (Ragusii 1806) i „Dell' analogia della lingua dei popoli antichi dell' Asia minore con la lingua dei popoli antichi e recenti della Tracia e dell' Illirico" (Ragusa 1810). U tim djelima izvodeći etimologiju riječî nastoji Appendini doka-

Digitized by Google

zati, da su Grci i Latini potekli od „Ilirâ", pa da su i Titani bili „Iliri". Tako je Appendinija zanijela ljepota i bogatstvo hrvatskoga jezika. Evo kako piše o njemu u predgovoru „Gramatike jezika ilirskoga" (3. izd., Ragusa 1838): „La lingua Illirica è senza alcun dubbio una delle lingue le più interessanti dell' universo sotto qualunque aspetto ella si riguardi. La sua origine rimonta ad una antichità la più lontana. Tira ultimo figlio di Giafeto poco dopo il diluvio la propagò ed estese per le vastissime regioni attraversate dall' Istro, e note poscia sotto il nome di magna Thracia. Le prime colonie, o piuttosto nazioni di questa lingua furono i Traci propriamente detti, che fondarono nella Frigia il regno di Troja, e signoreggiarono tutta l'Asia minore; i Traco-Macedoni, che s'impadronirono della Grecia, e dello sue isole; i Traco-Illirici, che se da una parte valicando l'Adriatico arrivarono sino nel Lazio, dall' altra giunsero a piè dell' Alpi, e sulle sponde del mar Ligustico; i Traci-Daci ed i Traco-Geti, che dal suolo patrio si resero il terrore delle Nazioni; i Traco-Sciti, che fecero tremare l'Egitto, ed i Traco-Sarmati, che sotto il nome or di Sciti e Celti, or di Celto-Sciti, Celto-Iberi, e Celto-Galli riempierono di lor gente l'Occidente ed il Settentrione dell' Europa. Colonie parimenti, o piuttosto nazioni di questa medesima lingua furono i Goti, i Visigoti, gli Unni, i Gepidi, i Guadi, i Marcomanni, i Vandali, Gli Abari, i Longobardi e gli Slavi, che qualche secolo dopo la venuta di Cristo sulle rovine del Romano impero fondarono i moderni regni d'Europa". Zatim tvrdi, da je ilirski jezik podao prve nazive geografijske Europi i velikomu dijelu Azije. Kolikogogj je to godilo Dubrovčanima, imamo dokaza, da su Dubrovčani bili oprezni. Tako Higja u pjesmi Franu Appendiniju slaveći njegov rad ne propušta spomenuti i ovo njegovo etimologičko nastojanje, pa šaljivo veli (Slovinac 1882 p. 125):

Škakljiva je to zabava,
Nje se odreci što znaš prije,
Er ako se tvoja glava
Jošter veće njom razgrije,
U zahoda strahoviti
Jaz će tebe uvaliti.

Riet ćeš tada, jezikome
Da se naškim vrag služio,
Kad u raju zemaljskome
Majku je Evu privario,
Cieć privare koje sade
Mi kušamo smrt i jade.

I brat Urban nije se podudarao sa Franom, pa su se poradi toga i prepirali. To je potrebno dozvati u pamet, da se uzmogne razumjeti Restijeva poslanica.

Digitized by Google

Resti pita Frana, što radi u Gružu; bavi li se oko poezije, ili sijeće riječi? Premda si se rodio u Italiji, postao si naš i radiš za našu slavu. Braneći starinu našega jezika naviještaš rat Nijemcima, Francuzima, Englezima i Španjolcima, ali su uza te Celti i Slaveni. Redom su se izmjenjivali u vladi narodi: Grci, Rimljani, Francuzi, Nijemci, Englezi i drugi, pa Muze nisu imale stalnoga sijela, nego su obilazile zemlju. Tako je propala slava Pindu, javljaju se u Italiji Petrarca i osobito Ariosto (omnes unus vocat in certamina vates 65). I Dubrovnik kao i Dalmaciju pohodile su Muze. U stihu 66 dalje veli:

Illyricos etiam colles atque alta Rhacusae
Moenia, Dalmaticosque Deae subiere recessus,
Et saepe aprico luserunt littore Breni,
Saepe etiam placidis laverunt fontibus Umblae,
Tunc cum Staiades ad carmina docta vocabat,
Vel tu elegos molles, mollis Raymunde, canebas;
Cui Cyrenaeos hederae permisit honores,
Maeoniamque simul Clarius dedit ore rotundo
Increpuisse tubam: Latium stupet omne: nec ipse
Maeonides senior talem indignatur alumnum.

Nekoč su Grci od Tračanina Orfeja naučili pjesmu, a sad se opet nakon tolikih vijekova u naše pleme vraća poezija. Ti sada nastojiš to dokazati, da svi narodi evropski i neki azijski potječu od našega plemena, sijećeš riječi i kidaš. No koja te nagrada čeka? Bit će zavidnikâ i opadačâ. Svakako bi trebalo, da se izmiriš sa bratom Urbanom. Ja ti preporučujem, da podate jedan drugomu ruke. A ti ne prestani: Orfej je prva dika tračka, a druga je Prometej, koji je vještinu izmislio. Ti samo nastavi, pa će te slava kao triumfatora pronijeti ilirskim zemljama.

Resti se u prve dvije poslanice bavi literaturom. Od malena povoda umije pjesnik slobodnom kompozicijom raširiti svoju gragju, te nam u prvoj poslanici iznosi svoje mišljenje o didaktičnoj poeziji, a u drugoj o literarnom nastojanju Appendinijevu. Pjesnički je izvedena misao, da se ne samo u jeziku, nego i u povjesti poezije vidi starina „ilirska“. Appendini nastavlja, što je već Orbini počeo. Gundulić je takogjer, u povodu Orbinijeve nauke o Slavenima, za Tračanina Orfeja držao, da je pjevao u „slovinskom svom jeziku djela od Slave“ (pjev. III, 56 d. Cfr. Smičiklas, Govor Zgb. 1887, 23).

Urban Appendini odgovori Restiju posebnom elegijom na ovu poslanicu (Ad amplissimum virum Junium de Restiis, o. c. p.

Digitized by Google

11—14). Veli, da će se rado odreći boja. Samo se ne može održati od šale i smijeha, dok njegov brat ide za takovim ciljem; žao bi mu bilo, da potone u tom moru fantazijâ. No kad ga i ti braniš, okanit će se boja.

Treća je poslanica „Ad Jacobum Betondium, sponsum novellum", a govori o braku. Nakon kratka uvoda pjesnik odmah pita, što je brak, i koja mu je cijena. Pjesnik upozoruje, kako se životinje rasplogjuju, a samo čovjek živi u braku, u monogamiji. To je izvor obiteljskoga čuvstva. Ima i u životinjâ nekoliko boljih crta, ali to iščezava prema religiozno-moralnomu značaju ljudskoga braka. Krivo uče novi nevjernici, da su ljudi uredili brak poradi opće koristi. Ali to nije tako. To je, veli Resti, usagjeno ljudima u grudi. Očito je, da je braku svrha moralnost; a to svjedoče divlji narodi američki i afrički, koji pored svega barbarstva poštuju brak. Cista ljubav bračna izvor je svih onih razlika, koje se nahode megju nama i životinjama. Ima u braku nešto božansko, što potječe od samoga Boga.

Kako se vidi, Resti polazi sa kršćanskoga stanovišta, kad govori o braku. Samo je krivo, što sasvim zaboravlja spomenuti poligamiju nekih naroda (n. p. istočnjakâ). Pristajući na to, da je brak sakramenat (po nauci katoličke crkve), Resti pobija francuske ateiste, koje u stihu 69 zove: incredula turba recentum.

Četvrta je poslanica „Ad adolescentem amicum dubiae spei". Ovo je najveća poslanica Restijeva (imade 332 stiha), a raspravlja o prijateljstvu. Najprije razbija stara pričanja o glasovitim prijateljima, držeći, da nisu u skladu s istinom, pa će zato prikazati, što želi jednostavna priroda. Prije svega nije pravo od prijatelja zahtijevati, da žrtvuje svoj život. Druge je megje odredila priroda prijateljstvu. „Dia (sed) *utilitas* est justi mater et aequi — Et fons, unde omnes virtutum divite vena — Erumpunt rivi et campis spatiantur apertis" (st. 84 d.) Kad je priroda opazila, da ljudi divljaju, podala im je osjećaj prijateljstva. Korist je bila, koja je najprije združila prijatelje, ona je i nas ujedinila: jedan drugoga puti na dobro. Ali treba dobro razlikovati lažne prijatelje, koji se prečinjaju, da im je sve po volji i da sve odobravaju, što radiš. Zato treba da dobro paziš na izbor prijatelja, kao mornar, što ogleda i nebo i more prije nego zaplovi. Pazi na njegove običaje i na život. Izaberi samo takova, koji nije ništa ružno počinio u životu i koji je tebe dostojan, jer je prava osnova prijateljstva — krepost. No nije dosta, da je tko samo krepostan, pa da bude

Digitized by Google

dostojan tvoga prijateljstva: njegova je krepost nalik na dragulj, ali za krepost hoće se tomu dragulju okvir. Zato krepost dodaj, „decoram ornatus speciem“. Tvoj prijatelj neka bude učen, ugodan, uljudan, uglagjen, ljubak i popustljiv.

Horacije u Sat. I, 3, 98 veli: utilitas, justi prope mater et aequi, a to prihvaća Resti u napomenutim stihovima. Horacije u Sat. II, 6, 75 govori o tom, o čemu na imanju raspravlja s drugovima, pa megju drugim navodi i to: quidve ad amicitias usus rectumve trahat nos. Prvo su učili Epikurovci, a drugo Stoici. Prvi uče, da je prijateljstvu izvor χρεία, χρήσιμον, a drugi tvrde, da je bonum, rectum. Epikur drži, da je prijateljstvo najviša forma ljudskoga zajedničkog živovanja, a da nastaje s pomoću refleksije o njegovoj koristi. Epikur uči, da je dužnost prijateljstva ne samo potpomagati, nego još više utvrgjivati prijatelja u načelima. Ovomu eudajmonističnomu stanovištu odgovara u glavnoj jezgri Restijeva rasprava, samo ga ne smijemo poradi toga proglasiti strogim sljedbenikom Epikurove nauke, koja zabacuje brak. (Zeller, Phil. der Griechen III, 1³, 459). I Horacije nije potpuno vjeran pristaša nijednoga filozofijskog sistema. Pjesnici ne vole sistemâ. Dok Resti istavlja „utilitas“ kao glavni princip dobra i prava, mogao bi tko od njegovih čitatelja pomisliti, da je i on prebjegao u školu francuskih filozofa svoga vremena, pa zato u stihovima 90—99 veoma ugrižljivim načinom odbija svezu s njima. Resti se po tom ne slaže s Ciceronom, koji u spisu „Laelius“ pobija misao, da je korist izvor prijateljstvu (8, 26); ali izuzevši ovo teoretično izvagjanje prijateljstva, Resti se podudara u mnogom sa Ciceronom, poimence dok uči, da je glavni uvjet prijateljstva krepost, dok raspravlja o tom, što smijemo tražiti u prijatelja, i dok preporučuje oprez u izabiranju prijateljâ; slaže se dakle u praktičnim pravilima i načelima. Citajući Restijeve stihove o lažnom prijatelju dolaze nam na pamet riječi Horacijeve (Ep. I, 18, 3): Ut matrona meretrici dispar erit atque — Discolor, infido scurrae distabit amicus.

Tommaseo l. l. veli za Restija: E nondimeno prenunzia egli il Bentham, ripetendo più asseveramente d'Orazio: Dia sed utilitas est justi mater et aequi, e ingegnandosi di provarlo. Moglo bi biti, da je Resti poznavao ideje Benthama (1748—1832), osnivača utilitarizma. Ali je vjerojatnije, da je Resti crpao onu odjelitu misao o koristi, kao porijetlu prijateljstva, ne iz Benthamovih djela nego iz starinske Epikurove škole. Na to nas navraća ono mjesto Ho-

Digitized by Google

racijevo, u kojem se prepiru ljudi o tom, što je izvor prijateljstva. A to je ujedno ishodna točka i Restijeva raspravljanja.

Peta je poslanica „Ad amicos carmen poscentes". Prijatelji žele, da bi im pjesnik poslao kakovu pjesmu s imanja, a on im odvraća, da imade mnogo gospodarskih posala. To nije lakomost, nego pošteno nastojanje oko privrede. Pametan čovjek ne prezire novca, jer inače kako bi mogao ugodno živjeti? i kako bi mogao pritjecati prijatelju i vraćati mu milo za drago? Osim toga zar mislite, da je to ništa — misliti na skore bojeve na sudu? Sve mi to zaprema vremena, pa vam ne mogu poslati pjesme, ali kad se vratim u grad, tad ćete ju dobiti.

I u ovoj posljednjoj poslanici imade traga filozofijskomu mišljenju Restijevu: on brani bogatstvo, za cijelo imajući na umu nove teorije. Resti se kloni sistema i apstrakcija, on se kao pjesnik drži praktičnoga života.

IV.

Pod natpisom „Carmina varia" ima u izdanju 14 raznih lirskih pjesama i epigrama. Najprije imamo latinski prijevod Sapfine ode „Ad Venerem". Iza toga nahodimo 3 ode *„Ad Michaelem Antonii de Sorgo"*. Sve tri spjevane su u Alcejevu metru, a odaju kao i satire i poslanice očite tragove Horacijeve dikcije i njegova pjesničkoga smjera. U *prvoj* odi veli pjesnik, da mu se ne mili pjevati ratne zgode, koje su se netom dogodile, nego da će radije proslaviti pjesmom čovjeka, koji je u miru čestit pitomac Temidin, *Druga* je oda: Ad eumdem aegrotantem, a počinje ovako: Sorge, o meorum prime sodalium. Pjesnik najprije veli Sorkočeviću, koliko ga ljubi, i kako se ne može umiriti poradi njegove bolesti; zato on žrtvuje bogovima, samo da bi mu prijatelj skoro ozdravio; a kad to bude, onda će to veselom gozbom i pjesmom proslaviti. U *trećoj* odi, jamačno najboljoj od Restijevih, opaža se najvećma utjecaj Horacijeva duha. Pjesnik opominje Sorkočevića, neka se okani brige oko budućnosti. Tebe je zanijela želja za slavom, ali ja nisam nikad išao za popularnošću. Život i onako brzo prolazi, pa ga zato volim uživati u krugu prijateljâ uz vino i djevojke, koje nam pjevaju vesele pjesme. Zato pohiti s Filidom u moj zakutak u ovoj dolini, s Filidom, koju silno ljubim. Gotovo u svakoj kitici imade reminiscencija iz Horacijevih oda.

Na petom su mjestu hendekasilabi „In Dorin, catellam suavissimam". Ova je pjesma očito nastala prema Katulovoj pjesmi (2):

Digitized by Google

„Passer, deliciae meae puellae", ali je nevolja, što nije Restijeva pjesma sasvim prosta od afektacije. Prvi stih u Restija glasi: Dori, deliciae meae, Catella.

Najzad se nalazi 9 epigrama srednje ruke; vidi se da ih je pjesnik samo pripadom pisao. Ovdje ćemo napomenuti samo epigram Urbanu Appendiniju:

Qui me promisso lusisti, Urbani, libello,
An sentis quo tu pollueris scelere?
Quod nec tota suis Amphitrite abluat undis,
Nec potis ulla satis religio eluere?
O miserum caput! ut nostris mactabere Iambis,
Stabis et ante meas victima praeda pedes!
Quamquam o! nescio cur, in te quaecumque paravi,
Sat firma nequeo mittere tela manu;
Ut pater in gnatum strinxit si forte flagellum,
Infligit dubia verbera lenta manu.

Osobite sile ne pokazuju Restijevi epigrami.

* * *

U satirama, epistolama i odama glavni je uglednik našemu pjesniku Horacije. Sad treba da napokon ogledamo njegove *elegije*, kojih imade na broj 9.

Prva je elegija „Ad virum clarissimum Michaelem de Sorgo". Sorkočević se nalazi u Rimu, a pjesnik mu za opreku slavi ljepotu jednoga od Elafita, gdje on boravi. Uz obalu počevši od Dubrovnika do poluotoka Pelješca niže se sedam otoka i otočića, poznatih već Rimljanima pod imenom „VII Elaphites". Pjesnik napominje samo tri najveća, a valjda misli Šipan, Lopud i Koločep. Svoj otok nazivlje pjesnik najljepšim od Elafitâ, od kojega nema ništa ljepše u Hadriji. Moglo bi biti, da misli Šipan. Pjesnik opisuje ljepotu prirode i krasne običaje stanovnika na otoku. Veli, da su stanovnici dobri trgovci po moru. A na koncu zanosno slavi ljepotu i graciju otočanaka. Ovdje želi pjesnik završiti svoj vijek i naći svoj grob.

Ova je elegija jamačno najbolja, jer je pisana sa vrelim čuvstvom. Krasno su izvedene na početku opreke ovoga otoka s drugim čuvenim otocima, a još je zgodniji prijelaz, kad pod konac slavi otočanke. Samu pobudu za koncepciju mogao je Resti naći u Propercija, koji u El. 3 (4), 22 opisuje svoju ljubav k italskoj domovini svomu prijatelju Tulu, koji već godinama boravi na Ciziku i slavi ljepote Azije. Properciju je pak bila pred očima krasna epi-

Digitized by Google

zoda Vergilijeva u Georg. 2, 136—176, ali Vergilijev je opis i vreliji i potresniji. U jezgri idu Propercije i Resti tragom Vergilijeva opisivanja, samo što elegici završuju sa ljubavnim elementom, a Vergilije na koncu slavi prvake naroda.

Druga je elegija namijenjena „Ad clarissimos viros Michaelem de Sorgo et Matthaeum de Georgiis diutius peregrinantes". Oba prijatelja predugo su već u Italiji, pjesnik ih dozivlje doma, gdje za njima plaču njihove žene, prijateljice pjesnikove. On ih zaklinje, da se skoro vrate u Iliriju, i pita ih, zar im se više ne svigja Ilirija. To ga nuka, da zapjeva u slavu Ilirije, pa još s ponosom dodaje (u st. 109):

Extulit Illyricis at vero in gentibus ipso
Liberum ab exortu dia Ragusa caput.

I napominje im nekoliko prijatelja, koji ih željno očekuju.

Ova elegija ne dostiže prve, ali ipak odaje, da je Resti bio vješt i elegijskomu stilu.

Treća je elegija „In discessu Thomae de Basilio et Mariae Bomiae, ejusdem conjugis". Njegov prijatelj odilazi u Italiju, pošto je već proputovao velik dio Europe (Njemačku, Švicu, Austriju). Pjesnik zaklinje njegovu ženu (pod starinskim imenom: Neera), da sustavi muža. Ali uzalud. Pjesnik im želi sve dobro i moli ih, da ga se sjećaju. Plačući se pjesnik s njima rastavlja.

Ima u pjesnikovoj tužaljivosti nešto, što se čitatelja ugodno ne prima, jer je tuga pjesnikova nekako pretjerana.

Četvrta je elegija „Ad Fulvium in Siciliam proficiscentem". Fulvije zaboravlja svoju Asteriju, koja ga silno ljubi, pa kani otići u Siciliju. Pjesnik mu dozivlje u pamet, da su Sicilijanke varave, i dovikuje mu, da je bludnica nestalna, nezasitna i grabežljiva kao more.

Ova vrsta elegijâ t. zv. propemptikâ dobro je poznata starim elegicima. Poznati su primjeri takovih elegija u Ovidija Amor. II, 11 i u Propercija El. I, 8; u obje pjesnici odvraćaju ljubovcu od putovanja po moru.

Peta je elegija „In funere Raymundi Cunichii, poetae maximi". Što vrijedi biti pjesnik, ako Rajmund umire? pita najprije pjesnik. A zatim iznosi pjesničku slavu Kunića, koji se proslavi pjevajući srdžbu Ahilovu. Dok gore i vode ostaju vječne, dok se lišće u prirodi ponavlja, ljudi umiru. Ali ti ne ćeš umrijeti, Kuniću, nego će ti slava živjeti po svemu svijetu. Tako živi slava oborene Atene.

Digitized by Google

Ova nas elegija podsjeća čuvene pjesme Ovidijeve spjevane u smrt Tibulovu. Opis zemalja i ljudi, koji će čitati pjesme, udešen je po Horaciju Carm. II, 20, 13—20. U Restija n. pr. čitamo: Tunc Tigridos — Seu Gangis distans tua discet carmina potor (stih 50 d.), a u Horacija l. l.: me peritus — Discet Hiber Rhodanique potor.

Šestoj je elegiji natpis „Querela senectutis". Pjesnik se žali, što mu se primiče starost, a starcu se ne pristoji, da izvodi ljubavne šale. S bogom, Amore, s bogom, djevojke, ja ću se dati na politiku i proučavati, što se u svijetu dogagja. Ali čemu to? Čemu da trošim vrijeme ludim poslom? Vjerujte mi, prijatelji, prije će zvijeri ostaviti šume i ptice zrak i dupin more, nego ljubav moje srce.

Ova je elegija sastavljena po obliku erotskih starinskih elegija, a odiše duhom Horacijeve poezije. Resti napominje Licisku (stih 73), a u Horacija Epod. 11, 24 čitamo: amor Lycisci. I lukava Neera (st. 75) uzeta je iz Horacija Carm. III, 14, 21.

Sedma je elegija „Epithalamium Cochettae et Taphini, catellorum suavissimorum". Pjesnik opisuje himen Koketin i Tafinov. Cijela je pjesma pjesnička igrarija, ali vješta igrarija. Pjesnik je umio s prikritom naivnošću opisati predmet. Ova je pjesma očita imitacija Katulova epitalamija (c. 62). U obje pjesme veli se na početku, da je nadošla očekivana večer i da valja ustati. Resti po Katulu takogjer veli: Hymen adest, Hymenaeus (u Katula 62, 5: Hymen, o Himenaee, Hymen ades o Hymenaee, a ovaj se stih u Katula ponavlja iza svakoga petoga stiha, jer je to izmjenična pjesma mladića i djevojaka). Dok je Katulo realista, koji ne zazire ni od kakovih izjava, Resti pazi na to, da ne bi štogogj njegova čitatelja uvrijedilo.

Osma se elegija zove „Ad cupidinem". Pjesnik veli, da je Amor najviše zavolio ljudski rod, on je istom oplemenio Venerine darove u ljudi. Pjesnik slavi samo onu ljubav, koju prate Stidljivost i Jednostavnost, i blaženim drži onoga, koji uživa takovu ljubav.

Ova je elegija više didaktična, a po sadržaju se uz nju prislanja posljednja elegija.

Deveta je elegija „Amor". Pjesnik zove momke i djevojke „ilirske", da čuju, što je ljubav. Što je svjetlo suncu, život stvorovima, to je nama ljubav. Kao što bi se svijet bez ovoga sklada stropoštao u starinski kaos, tako bi i naš život prošao po zlu, da nema ljubavi megju mužem i ženom. Zatim navodi načine, na koje se ljubav svladava. Ništa nije slobodnije nego carstvo Amorovo:

Digitized by Google

illo — Vere libertas regnat in imperio (st. 45 d.) A vi sad dajte nagrade svomu pjesniku — smiješak, cjeliv, zagrljaj.

I ova je pjesma u jezgri didaktična. U drugom stihu pjesnik upravo veli: *discite*, quid sit Amor!

Ogledavši redom sve Restijeve elegije mogli smo se uvjeriti, da Resti nije pravi lirik, zato i nije mogao stvoriti tako valjanu elegiju kao satiru. Restijev je talenat bio zgodniji za satiru i didaktiku nego za liriku. To nam svjedoče njegove satire, pa i njegove poslanice, za koje mi se čini, da su bolje nego elegije.

Ocjena latinske poezije Restijeve mogla nas je uvjeriti, da je naš pjesnik bio ne samo naobražen nego i za poeziju nadaren čovjek. Premda smo u Restijevoj poeziji našli dosta imitacije, ipak imade još velik dio, koji je plod njegove mašte i duha. Osobito su nam vrijedne njegove satire, jer nam podaju sliku dubrovačkoga privatnog života prije sto godinâ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 6407

3186276392

Digitized by Google